

Ελληνική εξαγωγική επίδοση: Ανταγωνιστικότητα και ξένες άμεσες επενδύσεις

Χρήστος Παπάζογλου

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Περίληψη

Η χαμηλή εξαγωγική επίδοση της χώρας αποτελεί ένα από τα πλέον σημαντικά και χρόνια προβλήματα της ελληνικής οικονομίας και είναι αποτέλεσμα του ελλείμματος ανταγωνιστικότητας που αντιμετωπίζει. Η εργασία εξετάζει την επίδραση των διαφορετικών παραγόντων που προσδιορίζουν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας στη διαμόρφωση της εξαγωγικής επίδοσης. Ειδικότερα επικεντρώνεται στην ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή, στους παράγοντες που αφορούν την ανταγωνιστικότητα εκτός τιμής και στις ξένες άμεσες επενδύσεις. Η πρόσφατη ανάκαμψη των εξαγωγών οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη μείωση του κόστους παραγωγής αλλά περιορίστηκε κυρίως στις αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες. Η ανάλυση κατέδειξε ότι, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας ως προς την τιμή δεν αρκεί από μόνη της για την ενίσχυση της διεισδυτικότητας των ελληνικών προϊόντων στις ανεπτυγμένες αγορές, όπως είναι οι ευρωπαϊκές. Η χαμηλή εξαγωγική επίδοση της χώρας συνδέεται κατά κύριο λόγο με την ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων. Η χώρα χρειάζεται μεταρρυθμίσεις που θα συμβάλουν στην πιο αποτελεσματική κατανομή των παραγωγικών πόρων και την αναβάθμιση του τεχνολογικού περιεχομένου των παραγόμενων προϊόντων. Το τελευταίο σε μεγάλο βαθμό προϋποθέτει ανάκαμψη των εισροών για ξένες άμεσες επενδύσεις, κυρίως κάθετης μορφής. Γενικότερα, προτεραιότητα πολιτικής πρέπει να είναι η τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής και η αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου σε όλους τους εμπορεύσιμους κλάδους που έχουν τη δυνατότητα να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα της χώρας.

1. Εισαγωγή

Ο βαθμός ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας στο διεθνές εμπόριο είναι ιδιαίτερα χαμηλός. Ο λόγος του αθροίσματος του συνόλου των εξαγωγών και εισαγωγών αγαθών της χώρας ως προς το ΑΕΠ ανέρχεται λίγο πάνω από το ήμισυ του αντίστοιχου λόγου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27 (ΕΕ-27).¹ Αυτό είναι κυρίως αποτέλεσμα της ιδιαίτερα περιορισμένης εξαγωγικής επίδοσης της χώρας.² Για πολλά χρόνια, οι εισπράξεις από εξαγωγές αγαθών παρέμεναν κατά μέσο όρο καθηλωμένες στο ένα τρίτο των πληρωμών της χώρας για εισαγωγές αγαθών και κάτω του 10% του ΑΕΠ.³ Εξαιρεση αποτελεί η τελευταία διετία (2010-12), κατά την οποία η διαφαινόμενη ανάκαμψη των εξαγωγών σε συνδυασμό με τη μεγάλη κάμψη των εισαγωγών, λόγω της ύφεσης, έχουν αλλάξει μερικώς την εικόνα του εξωτερικού εμπορίου.

Η προσπάθεια, όμως, της χώρας για έξοδο από την κρίση με την επίτευξη υψηλών ρυθμών διατηρήσιμης ανάπτυξης δεν θα έχει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα αν δεν υπάρξει ουσιαστική βελτίωση στην εξαγωγική της επίδοση. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, ο βαθμός εμπορικής ολοκλήρωσης αποτελεί σημαντικό παράγοντα που διαχωρίζει τις χώρες με υψηλό βαθμό ανάπτυξης από εκείνες με χαμηλότερο. Με άλλα λόγια, σε μακροχρόνιο ορίζοντα, η διατηρήσιμη ανάπτυξη συνδέεται με υψηλή εξαγωγική επίδοση και αυξανόμενη εμπορική ολοκλήρωση. Γενικότερα, χώρες με εμπειρία μεγάλων περιόδων υψηλών ρυθμών ανάπτυξης τα έχουν καταφέρει στηριζόμενες κατά κύριο λόγο στις εξαγωγές και σε επενδύσεις που χρηματοδοτούνται, όχι μόνο από υψηλή εγχώρια αποταμίευση, αλλά και από σημαντικές εισροές ξένων άμεσων επενδύσεων. Εμπειρικές μελέτες επιβεβαιώνουν την ύπαρξη ιδιαίτερα δυνατής θετικής σχέσης μεταξύ του βαθμού ανοίγματος μιας χώρας στο εξωτερικό εμπόριο και του ρυθμού πραγματικής σύγκλισης της οικονομίας.⁴

Στην περίπτωση των ευρωπαϊκών χωρών, για παράδειγμα, είναι εύκολο να διαπιστώσουμε ότι, οι χώρες με τις μεγαλύτερες αναπτυξιακές επιδόσεις είναι εκείνες που απολαμβάνουν υψηλότερο και αυξανόμενο επίπεδο διεθνούς εμπορίου. Αντίθετα, χώρες με χαμηλό βαθμό εμπορικής ολοκλήρωσης είναι εκείνες που αδυνατούν να επιτύχουν ικανοποιητικούς ρυθμούς διατηρήσιμης ανάπτυξης. Στις χώρες αυτές, η δυναμική της ανάπτυξης περιορίζεται, καθώς στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στους μη εμπορεύσιμους κλάδους.

Αυτό επιβεβαιώνεται με τη σύγκριση της εξαγωγικής επίδοσης τεσσάρων χωρών του ευρωπαϊκού βορρά, της Αυστρίας, της Γερμανίας, της Ολλανδίας και της Σουηδίας, που είναι από τις πιο ανεπτυγμένες οικονομίες της Ευρώπης, με εκείνη των τεσσάρων οικονομιών του ευρωπαϊκού νότου, ήτοι της Ελλάδας, της Ιταλίας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, που αντιστοιχούν στις πιο αδύναμες ευρωπαϊκές οικονομίες. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 1, για την πρώτη ομάδα χωρών, το μερίδιο των εξαγωγών ως προς το ΑΕΠ αυξήθηκε από 15% μέχρι και πλέον του 50% την περίοδο 1995-2008 (Διάγραμμα 1Α). Αντίθετα, για τη δεύτερη ομάδα ο αντίστοιχος λόγος παρέμεινε σχετικά στάσιμος την ίδια περίοδο (Διάγραμμα 1Β).⁵

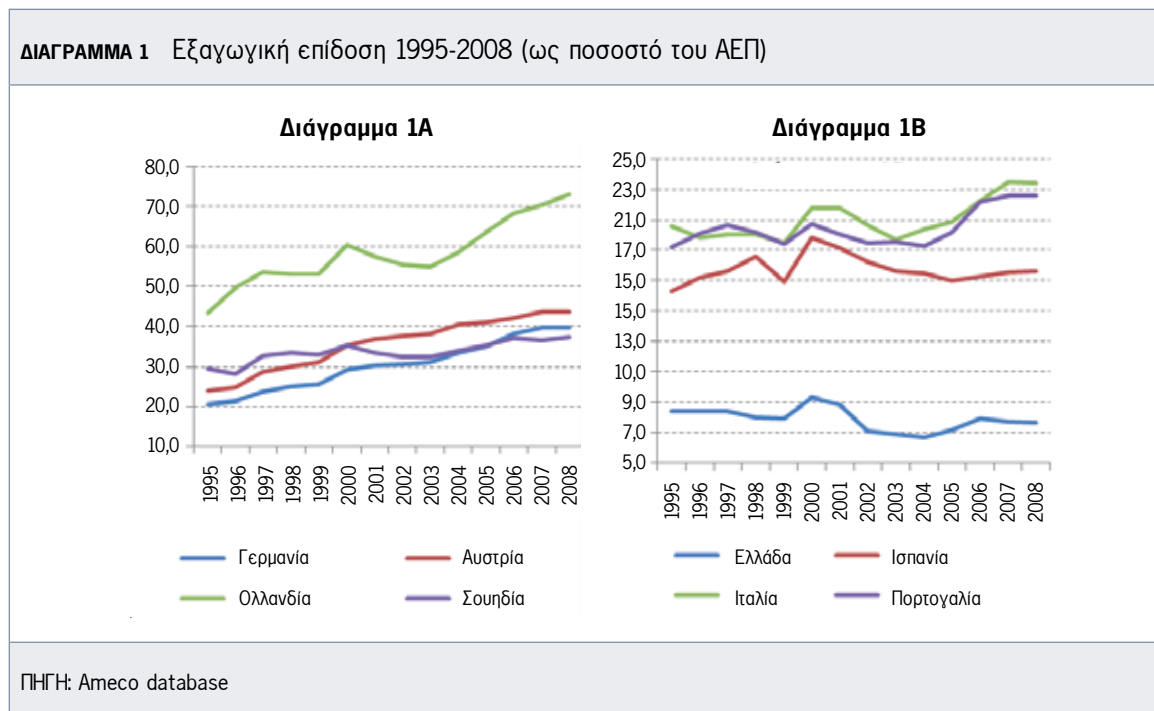
¹ Το 2012 ο λόγος αυτός ήταν 38% για την Ελλάδα και 70% για την ΕΕ-27.

² Οι εξαγωγές ανέρχονταν στο 13,8% του ΑΕΠ και οι εισαγωγές στο 24,2% το 2012.

³ Βλέπε, Παπαζoglou (2007).

⁴ Βλέπε, για παράδειγμα, Yanikkaya (2003).

⁵ Επιλέχθηκε η περίοδος πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης.

Τα μέχρι πρόσφατα μεγάλα ελλείμματα του εξωτερικού τομέα της ελληνικής οικονομίας συνδέονται σχεδόν αποκλειστικά με το εμπορικό ισοζύγιο, γεγονός που υπογραμμίζει το έντονο πρόβλημα ανταγωνιστικότητας της χώρας. Ιδιαίτερα, την περίοδο 2000-2008, η σημαντική διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ήταν αποτέλεσμα της μεγάλης επιδείνωσης του εμπορικού ισοζυγίου, που οφειλόταν στον υψηλό ρυθμό αύξησης των εισαγωγών σε συνδυασμό με τη στασιμότητα της εξαγωγικής επίδοσης. Επίσης και η σημαντική διόρθωση στον εξωτερικό τομέα που συντελείται μετά το 2010, έχει στο επίκεντρο τη μεγάλη βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου.⁶

Ο βαθμός ανοίγματος στο διεθνές εμπόριο και ειδικότερα η ικανότητα μιας χώρας να διεισδύει στις διεθνείς αγορές αντανακλά τον βαθμό της διεθνούς ανταγωνιστικότητάς της. Η έννοια της ανταγωνιστικότητας είναι αρκετά σύνθετη, καθώς περιλαμβάνει την επίδραση πολλών διαφορετικών παραγόντων. Στη σχετική βιβλιογραφία, οι παράγοντες αυτοί διαχωρίζονται σε δύο γενικές κατηγορίες.⁷ Η πρώτη αναφέρεται στο κόστος παραγωγής και πιο συγκεκριμένα στην ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή. Η δεύτερη αφορά παράγοντες εκτός της τιμής και περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα χαρακτηριστικών των εξαγωγίμων προϊόντων, όπως ποιότητα, τεχνολογικό πλεονέκτημα και καινοτομία, κλαδική διάρθρωση, επιχειρηματικό περιβάλλον κ.ά. Η δεύτερη αυτή κατηγορία συνοψίζεται κάτω από τον γενικό όρο ανταγωνιστικότητα εκτός τιμής.

Η ανάλυση που ακολουθεί εξετάζει τη συμβολή των διαφορετικών παραγόντων που προσδιορίζουν την ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή και εκτός τιμής στη διαμόρφωση της εξαγωγικής επίδοσης της χώρας. Πρώτα, στην επόμενη ενότητα διερευνάται κατά πόσον η ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή εξηγεί επαρκώς την ελληνική εξαγωγική επίδοση. Στην ενότητα 3 εξετάζεται η σπουδαιότητα των παραγόντων που καθορίζουν την ανταγωνιστικότητα εκτός τιμής. Η ανάλυση εστιάζει κυρίως στον ρόλο της τεχνολογικής ανταγωνιστικότητας και, σε μικρότερο βαθμό, στο επιχειρηματικό περιβάλλον. Στην ενότητα 4 εξετάζεται η ελληνική εμπειρία στην προσέλκυση Ξένων Άμεσων Επενδύσεων (ΞΑΕ) και η σημασία τους ως παράγοντας που επηρεάζει τη διαμόρφωση της ανταγωνιστικότητας εκτός τιμής. Στην τελευταία ενότητα παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της ανάλυσης, καθώς και προτάσεις πολιτικής για την ουσιαστική ανάκαμψη της εξαγωγικής επίδοσης της χώρας.

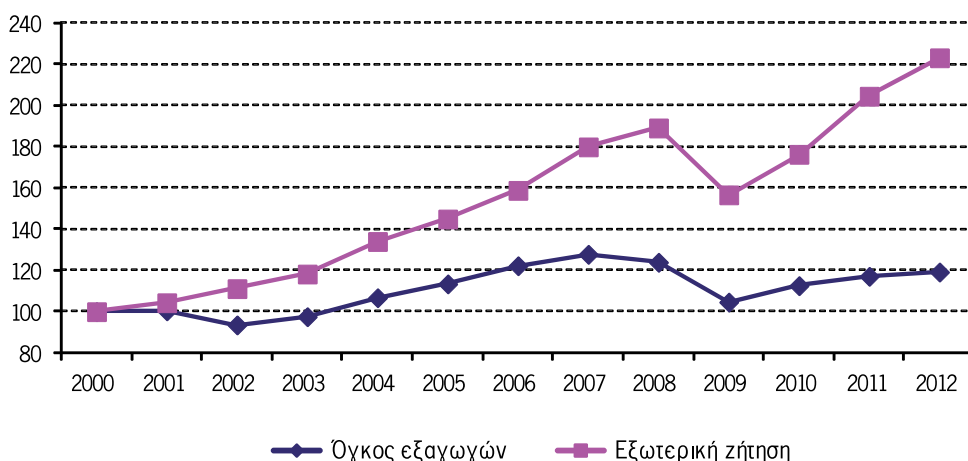
⁶ Το 2012, και σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό το 2013, σημαντικό ρόλο έπαιξε η αύξηση των εισπράξεων από τον τουρισμό.

⁷ European Central Bank (2005).

2. Ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή και εξαγωγική επίδοση

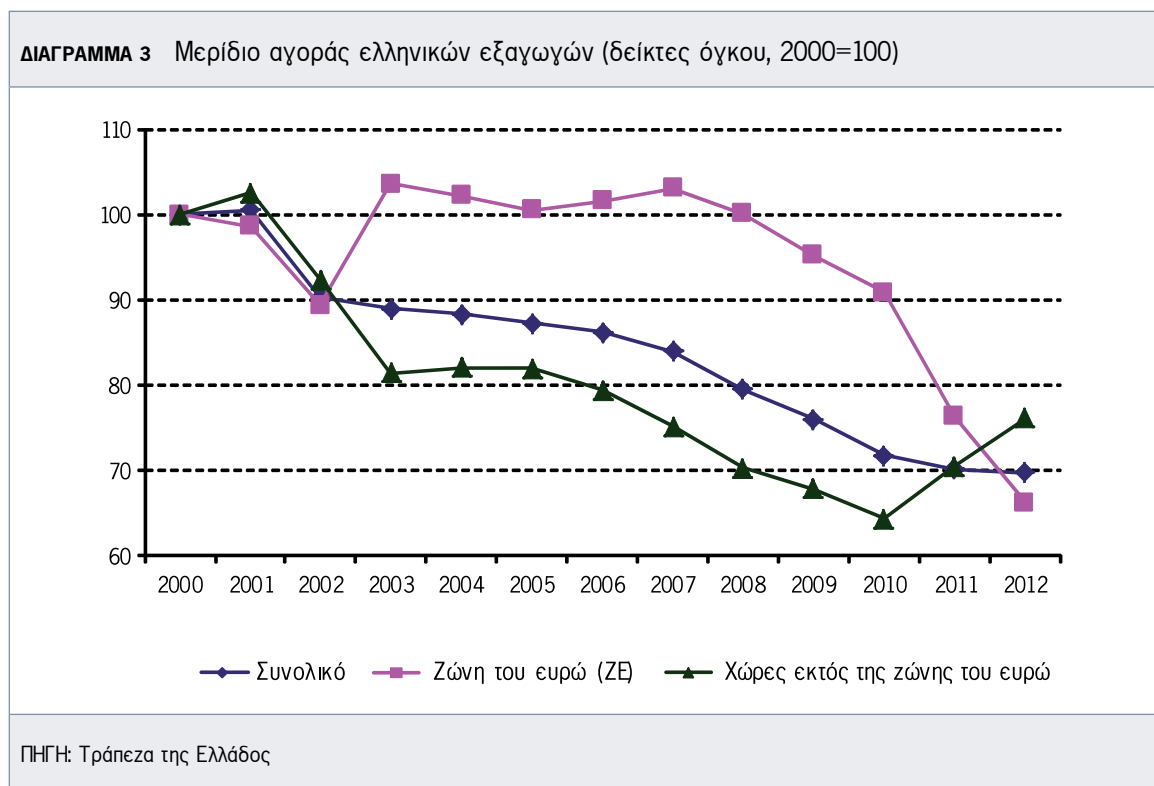
Η στασιμότητα στην εξαγωγική επίδοση δεν συνδέεται απαραίτητα με κάμψη στην ανταγωνιστικότητα, αλλά μπορεί να είναι το αποτέλεσμα αδύναμης εξωτερικής ζήτησης. Το Διάγραμμα 2 δείχνει την εξέλιξη της πραγματικής εξωτερικής ζήτησης για τα ελληνικά εξαγωγίμα προϊόντα και του όγκου των εξαγωγών της χώρας την περίοδο 2000-2012. Σύμφωνα με αυτό, η τάση στην εξωτερική ζήτηση είναι ιδιαιτέρως ανοδική, αλλά αυτό δεν φαίνεται να επηρεάζει ιδιαίτερα τη συμπεριφορά των εξαγωγών, καθώς η αύξηση του όγκου τους υπολείπεται σημαντικά της ανόδου στην εξωτερική ζήτηση. Επομένως, η εξωτερική ζήτηση, παρά τη σημαντική άνοδο που σημείωσε, φαίνεται να άφησε σε μεγάλο βαθμό ανεπηρέαστη την εξαγωγική επίδοση της χώρας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2 Εξαγωγές και εξωτερική ζήτηση (δείκτες όγκου, 2000=100)

ΠΗΓΗ: Τράπεζα της Ελλάδος

Οι παραπάνω διαπιστώσεις συνεπάγονται σημαντική απώλεια του μεριδίου αγοράς των ελληνικών εξαγωγών διεθνώς. Αυτό επιβεβαιώνεται στο Διάγραμμα 3, όπου καταγράφεται σημαντική συρρίκνωση στο συνολικό μερίδιο αγοράς των εξαγωγών της χώρας, σε όρους όγκου, την περίοδο 2000-2012.

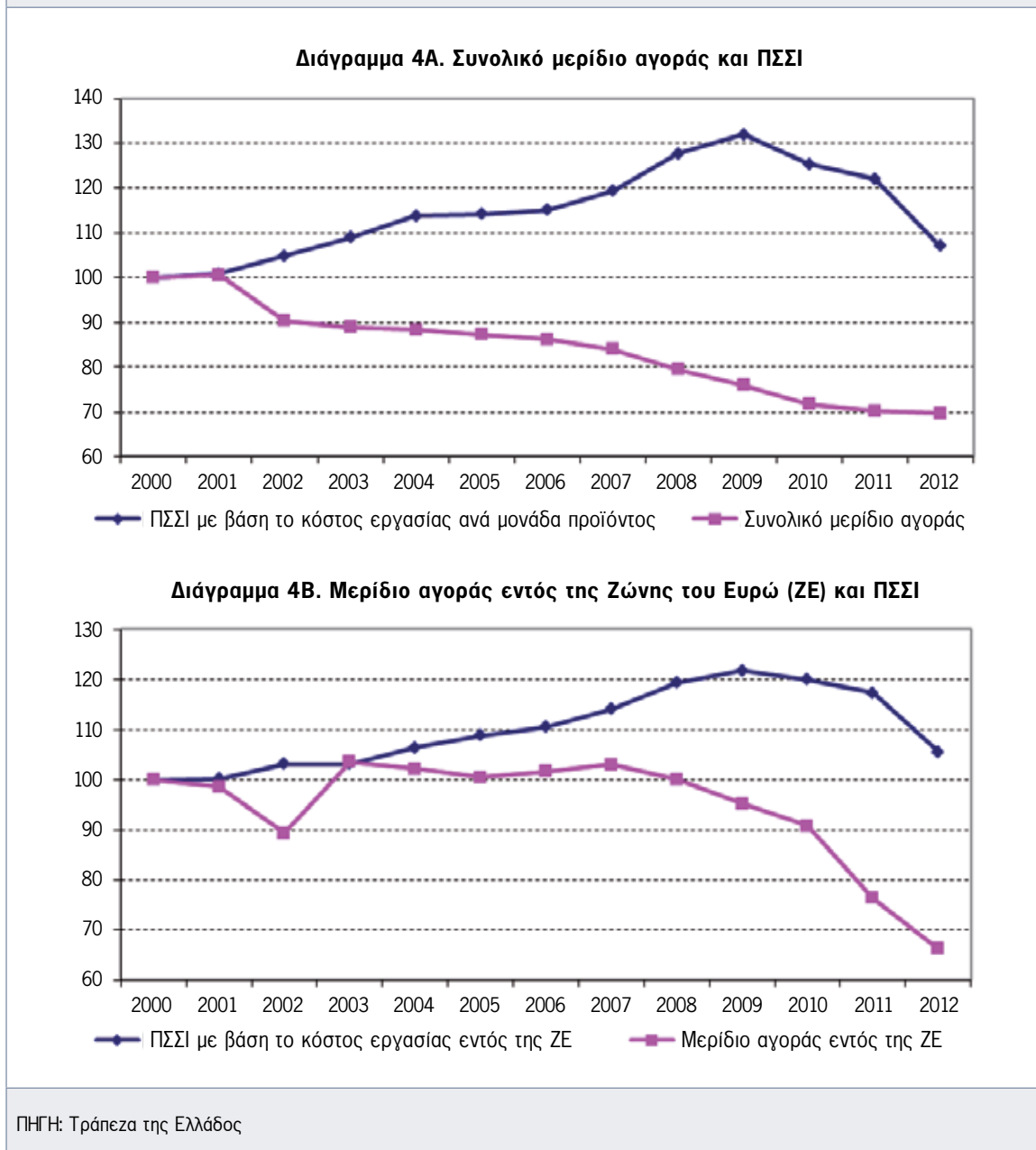
Ειδικότερα, καταγράφεται σημαντική μείωση του συνολικού μεριδίου μέχρι το 2010, ενώ την τελευταία διετία σταθεροποιείται στο 70% του αρχικού επιπέδου του 2000. Το μερίδιο αγοράς στις χώρες της ζώνης του ευρώ παρέμεινε σταθερό το διάστημα 2003-2008, με αποτέλεσμα η κάμψη του να προέρχεται από τις τρίτες χώρες. Μετά το 2008, όμως, το μερίδιο αγοράς στις χώρες της ζώνης του ευρώ σημειώνει ραγδαία κάμψη. Η σταθεροποίηση που παρατηρείται την τελευταία διετία οφείλεται αποκλειστικά στην ανάκαμψη του μεριδίου στις τρίτες χώρες. Πιο συγκεκριμένα, η εξέλιξη αυτή αντανακλά κυρίως την αυξητική τάση του μεριδίου αγοράς στις αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες (Νοτιοανατολική Ευρώπη, Μέση Ανατολή και Βόρειο Αφρική).⁸

Η ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή αποτελεί σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωση του μεριδίου αγοράς των εξαγωγών μιας χώρας. Στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, όμως, δεν φαίνεται να ασκεί σημαντική επίδραση. Αυτό προκύπτει από την ανάλυση της πρόσφατης ελληνικής εμπειρίας σχετικά με την επίδραση δύο εναλλακτικών δεικτών ανταγωνιστικότητας ως προς την τιμή στη διαμόρφωση του μεριδίου αγοράς των ελληνικών εξαγωγών. Ειδικότερα, εξετάζεται παρακάτω η επίδραση δύο εναλλακτικών δεικτών πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας (ΠΣΣΙ) με βάση: (α) το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και (β) τις σχετικές τιμές των εξαγομένων.

Στο Διάγραμμα 4 εμφανίζεται η σχέση μεταξύ του μεριδίου αγοράς των ελληνικών εξαγωγών και της Πραγματικής Σταθμισμένης Συναλλαγματικής Ισοτιμίας (ΠΣΣΙ), με βάση το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος για την περίοδο 2000-2012. Άνοδος του δείκτη αντιστοιχεί σε απώλεια ανταγωνιστικότητας. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 4Α καταγράφεται συνεχής απώλεια ανταγωνιστικότητας μέχρι το 2009, ως αποτέλεσμα της σημαντικής αύξησης του κόστους εργασίας στην Ελλάδα, αλλά και της σημαντικής ανατίμησης του ευρώ μετά το 2002 (για τις χώρες εκτός της ζώνης του ευρώ).

⁸ Αυτό δείχνουν τα στοιχεία με βάση τον γεωγραφικό προορισμό των εξαγωγών (Τράπεζα της Ελλάδος, 2013). Επίσης, αυτό επιβεβαιώνεται και από τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Εξαγωγέων (2013).

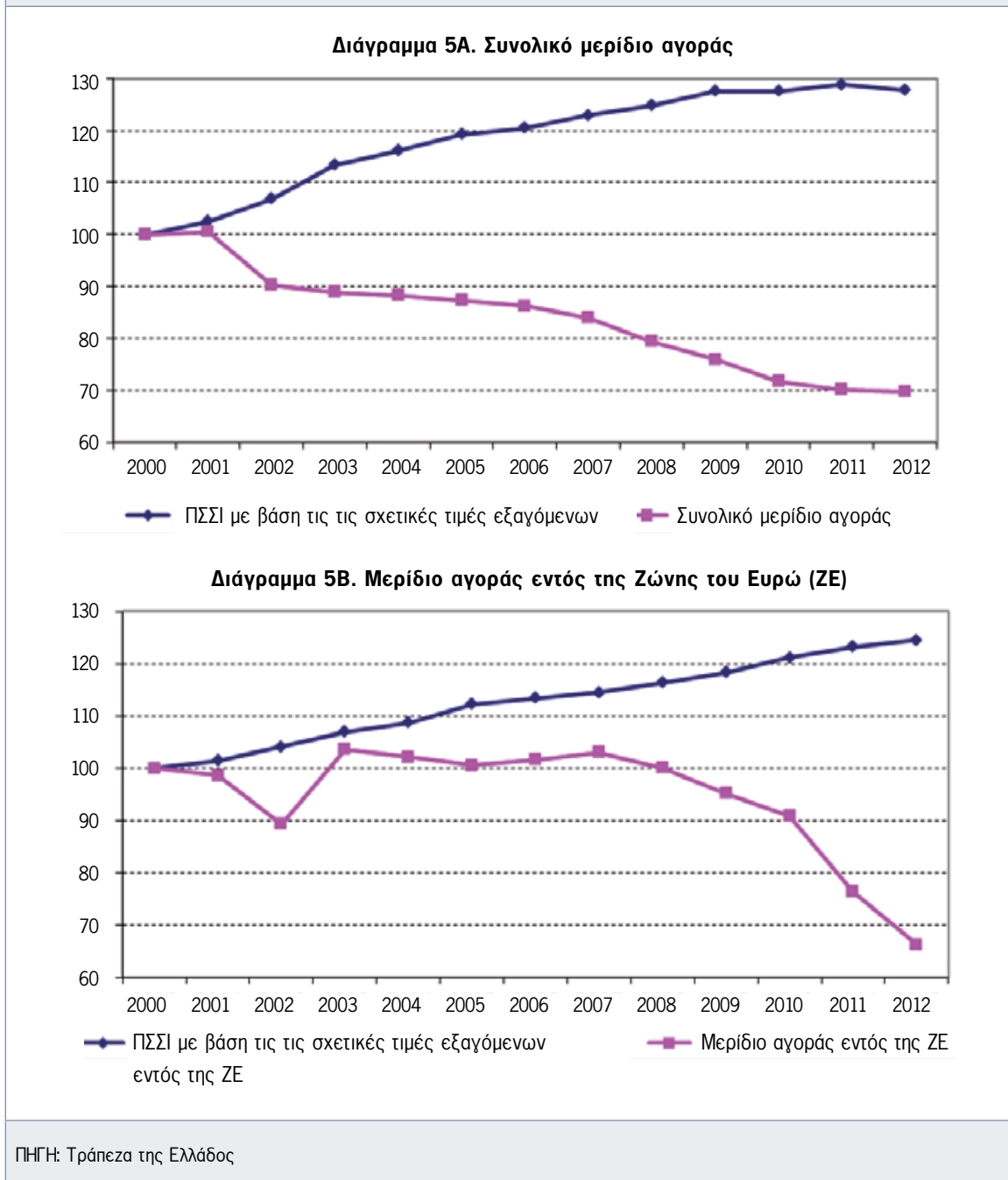
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4 Μερίδιο αγοράς και Πραγματική Σταθμισμένη Συναλλαγματική Ισοτιμία (ΠΣΣΙ) με βάση το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, 2000=100

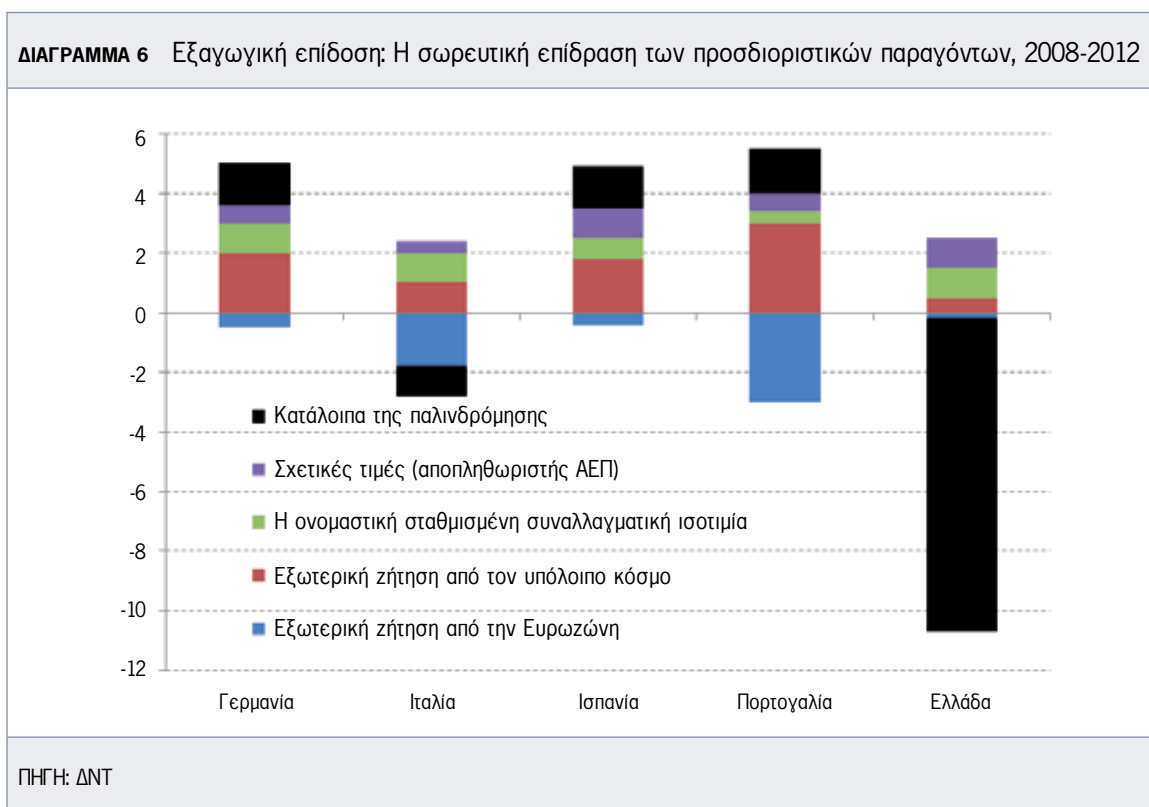
Μετά το 2009, η σημαντική μείωση του κόστους εργασίας στη χώρα οδήγησε σε ανάκτηση του μεγαλύτερου μέρους της απώλειας. Παρά την αρχική απώλεια ανταγωνιστικότητας, το μερίδιο αγοράς των ελληνικών εξαγωγών δεν φαίνεται να μεταβάλλεται σε σημαντικό βαθμό. Αυτό γίνεται καλύτερα αντιληπτό στο Διάγραμμα 4Β, το οποίο αφορά τις χώρες της ζώνης του ευρώ. Ειδικότερα, οι απώλειες στην ανταγωνιστικότητα (αύξηση του δείκτη) μέχρι το 2008 συνδέονται με σχετική σταθερότητα στο επίπεδο του μεριδίου αγοράς, ενώ αντίθετα η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τα τελευταία 3-4 χρόνια (πτώση του δείκτη) εμφανίζεται να ασκεί αρνητική επίδραση. Η διαφαινόμενη αντίθεση σε σχέση με τις προβλέψεις της οικονομικής θεωρίας επιβεβαιώνεται και από τον συντελεστή συσχέτισης μεταξύ των δύο μεταβλητών, ο οποίος στην περίπτωση των χωρών της ζώνης του ευρώ είναι θετικός, έχει δηλαδή πρόσημο αντίθετο του αναμενομένου, και αρκετά υψηλός (ίσως με 0,51). Κατά συνέπεια, η σχετικά αδύναμη σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών οφείλεται κατά

κύριο λόγο στις ανεπτυγμένες αγορές της Ευρώπης. Επομένως, η στενότερη σχέση που προκύπτει για το συνολικό μερίδιο αγοράς, με βάση το Διάγραμμα 4Α, και επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι ο αντίστοιχος συντελεστής συσχέτισης είναι αρνητικός και ίσος με $-0,36$, αφορά πρωτίστως τις τρίτες χώρες.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5 Μερίδιο αγοράς και Πραγματική Σταθμισμένη Συναλλαγματική Ισοτιμία (ΠΣΣΙ) με βάση τις τιμές των εξαγόμενων προϊόντων, 2000=100

Στο Διάγραμμα 5 εμφανίζεται η σχέση μεταξύ του μεριδίου αγοράς των ελληνικών εξαγωγών και της ΠΣΣΙ σταθμισμένης με τις σχετικές τιμές των εξαγομένων για την περίοδο 2000-2012. Σύμφωνα και με αυτό, η σχέση μεταξύ μεριδίου αγοράς και σχετικών τιμών δεν εμφανίζεται ιδιαίτερα δυνατή. Καταρχήν, η περίοδος χαρακτηρίζεται από σχεδόν συνεχή απώλεια ανταγωνιστικότητας (άνοδος του δείκτη) η οποία σημαίνει ότι, ιδιαίτερα μετά το 2009, η μείωση στο κόστος εργασίας δεν αποτυπώθηκε σε μείωση των τιμών των εξαγομένων, με αποτέλεσμα ο δείκτης να ακολουθεί επιβραδυνόμενη αλλά ανοδική πορεία τουλάχιστον μέχρι το 2011. Αυτό σε μεγάλο βαθμό αντανακλά ακαμψίες στην αγορά προϊόντων, υψηλότερους έμμεσους φόρους, αυξημένες τιμές ενέργειας, αλλά και πιθανή αύξηση του περιθωρίου κέρδους. Η τάση αυτή υποχωρεί το 2012. Σε ό,τι αφορά το συνολικό μερίδιο αγοράς (Διάγραμμα 5Α), παρατηρούμε ότι κατά το διάστημα της έντονης ανόδου του δείκτη, μέχρι το 2008, δεν φαίνεται να σημειώνεται κάμψη στο μερίδιο αγοράς. Αντίθετα, μετά το 2008, όταν η άνοδος του δείκτη επιβραδύνεται, η απώλεια σε μερίδια αγοράς επιταχύνεται. Αυτό αποτυπώνεται και στον συντελεστή συσχέτισης που είναι μεν αρνητικός αλλά σχετικά μικρός (-0,14). Η ασθενής επίδραση του δείκτη ανταγωνιστικότητας στο μερίδιο αγοράς, και στην περίπτωση αυτή, συνδέεται πρωτίστως με τις χώρες της ζώνης του ευρώ. Ειδικότερα, σύμφωνα με το Διάγραμμα 5B, η συνεχής απώλεια ανταγωνιστικότητας, η οποία ακολουθεί σχεδόν γραμμική αυξητική τάση, δεν επηρεάζει το μερίδιο αγοράς των ελληνικών εξαγωγών στην Ευρωζώνη που παραμένει σχετικά σταθερό μέχρι το 2008. Αυτό και πάλι αποτυπώνεται στο θετικό πρόσημο (0,38) του συντελεστή συσχέτισης.

Η ανάλυση δείχνει ότι η εξωτερική ζήτηση και η ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή, που αποτελούν τις δύο βασικές μεταβλητές μιας τυπικής εξίσωσης για την εκτίμηση της εξαγωγικής επίδοσης, εμφανίζονται να έχουν περιορισμένη επεξηγηματική ικανότητα σε ό,τι αφορά την ελληνική εξαγωγική επίδοση, κυρίως προς τις χώρες της ζώνης του ευρώ, οι οποίες αποτελούν και τους πιο σημαντικούς εμπορικούς εταίρους. Οι διαπιστώσεις αυτές επιβεβαιώνονται και μέσω της εμπειρικής ανάλυσης. Ειδικότερα, σε πρόσφατη εμπειρική μελέτη του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) για τον προσδιορισμό των παραγόντων που διαμορφώνουν την εξαγωγική επίδοση των χωρών της Ευρωζώνης (συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας) καταδεικνύει τον μικρό βαθμό ερμηνευτικής ικανότητας της εξωτερικής ζήτησης και των σχετικών τιμών στην περίπτωση της

Ελλάδας.⁹ Τα αποτελέσματα της μελέτης εμφανίζονται στο Διάγραμμα 6, το οποίο δείχνει τη σωρευτική επίδραση των προσδιοριστικών παραγόντων της εξαγωγικής επίδοσης για την περίοδο 2008-2012. Σύμφωνα με αυτό, και σε αντίθεση με άλλες χώρες, η εξαγωγική επίδοση της Ελλάδας παρουσιάζεται σημαντικά μικρότερη από την αναμενόμενη με βάση τις μεταβολές στην εξωτερική ζήτηση και τις σχετικές τιμές. Το μη ερμηνεύσιμο μέρος της εξίσωσης (όπως δίνεται από τα κατάλοιπα της παλινδρόμησης) είναι ιδιαίτερα μεγάλο και αρνητικό. Αυτό σημαίνει ότι, οι παράγοντες εκτός της τιμής ασκούν ιδιαίτερα μεγάλη αρνητική επίδραση στην εξαγωγική επίδοση της χώρας και ευθύνονται σε σημαντικό βαθμό για την καθήλωσή της σε χαμηλό επίπεδο.

3. Ανταγωνιστικότητα εκτός τιμής

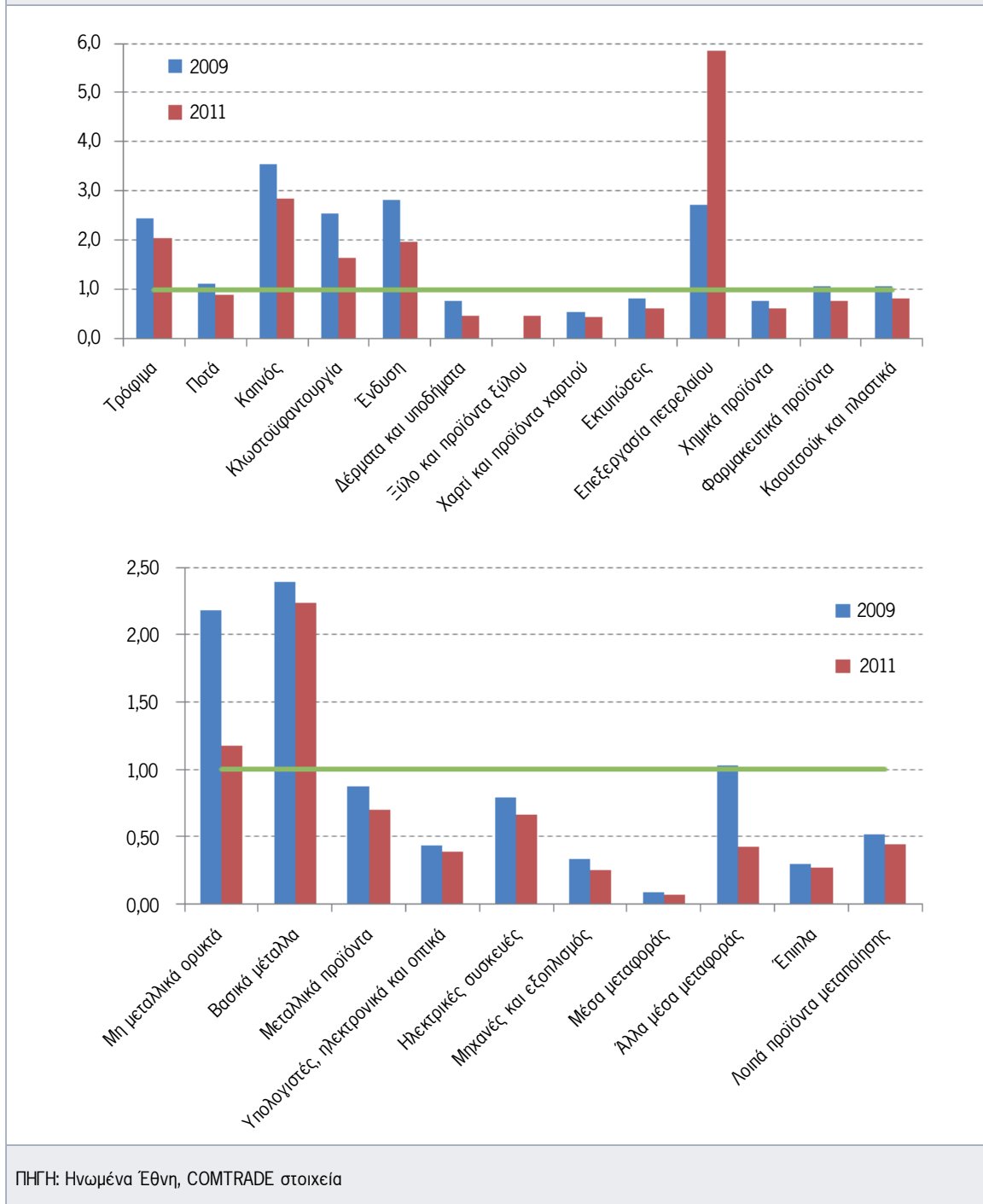
Η ανάλυση που προηγήθηκε κατέδειξε ότι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας ως προς την τιμή, μέσω της μείωσης κυρίως του εργατικού κόστους, μπορεί να συνέβαλε στην πρόσφατη ανάκαμψη των εξαγωγών, αλλά από μόνη της δεν αρκεί για την ενίσχυση της διεξοδικότητας των ελληνικών προϊόντων στις ανεπτυγμένες αγορές, όπως είναι οι ευρωπαϊκές. Αυτό σημαίνει ότι, έμφαση πρέπει να δοθεί περισσότερο στο τι προϊόντα εξάγει η χώρα, δεδομένου ότι οι εξαγωγές προς τις αγορές αυτές επηρεάζονται ολοένα και περισσότερο από την παγκοσμιοποίηση της παραγωγής, τη ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη, καθώς και από το γεγονός ότι οι καταναλωτές δίνουν ολοένα και περισσότερο έμφαση στην ποιότητα.

Στην ενότητα αυτή η ανάλυση στρέφεται προς τους άλλους παράγοντες, εκτός της τιμής, που επηρεάζουν την εξαγωγική επίδοση της χώρας. Δεν υπάρχει συγκεκριμένος ορισμός που αναφέρεται στην ανταγωνιστικότητα εκτός τιμής, αλλά μπορεί να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει όλους τους παράγοντες που ασκούν επίδραση στην εξαγωγική επίδοση, εκτός από την εξωτερική ζήτηση και τις σχετικές τιμές. Όπως προαναφέρθηκε, οι παράγοντες αυτοί συνήθως περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα χαρακτηριστικών των εξαγωγίμων προϊόντων. Στην παρούσα ενότητα, έμφαση θα δοθεί στην τεχνολογική ανταγωνιστικότητα και το επιχειρηματικό περιβάλλον.

Ο εντοπισμός του βαθμού ανταγωνιστικότητας των διαφόρων κλάδων στις ευρωπαϊκές αγορές αποτελεί ένα πρώτο βήμα στη διερεύνηση του ανταγωνιστικού προβλήματος της χώρας. Η ανάλυση επικεντρώνεται στη μεταποίηση και στηρίζεται στον δείκτη του «αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος» ("Revealed Comparative Advantage", RCA) του Balassa (1965). Ο δείκτης αυτός αποτελεί τη βάση για τη διερεύνηση ύπαρξης συγκριτικού πλεονεκτήματος από μεμονωμένους κλάδους της μεταποίησης, ενώ είναι αρκετά γενικός ώστε να συμπεριλαμβάνει και τους παράγοντες που διαμορφώνουν την ανταγωνιστικότητα εκτός τιμής. Η ΕΕ-27 αποτελεί την περιοχή αναφοράς. Ειδικότερα, ο δείκτης συγκρίνει το μερίδιο των εξαγωγών μιας κατηγορίας προϊόντος στη μεταποίηση στο σύνολο των εξαγωγών του κλάδου με το αντίστοιχο μερίδιο στην περίπτωση της ΕΕ-27. Αν η τιμή του δείκτη είναι μεγαλύτερη της μονάδας υπάρχει συγκριτικό πλεονέκτημα για την Ελλάδα (σε σχέση με την ΕΕ-27) στον συγκεκριμένο κλάδο της μεταποίησης. Όταν η τιμή του δείκτη είναι μικρότερη της μονάδας, υπάρχει συγκριτικό μειονέκτημα για την Ελλάδα.

⁹ Η μελέτη στηρίζεται σε διαχρονικά και διαστρωματικά στοιχεία για 11 χώρες της Ευρωζώνης για την περίοδο 1990-2010. Οι μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν εμφανίζονται στο Διάγραμμα 6. Βλέπε IMF (2013). Επίσης περίπου ίδια αποτελέσματα, με σχετικά μικρότερο (απόλυτο) μέγεθος αρνητικών καταλοίπων προκύπτουν και από τη μελέτη των Kowalski και Bottini (2010). Η σημαντικότητα των παραγόντων εκτός τιμής επισημαίνεται και στη μελέτη των Athanoglou και Bardaka (2010).

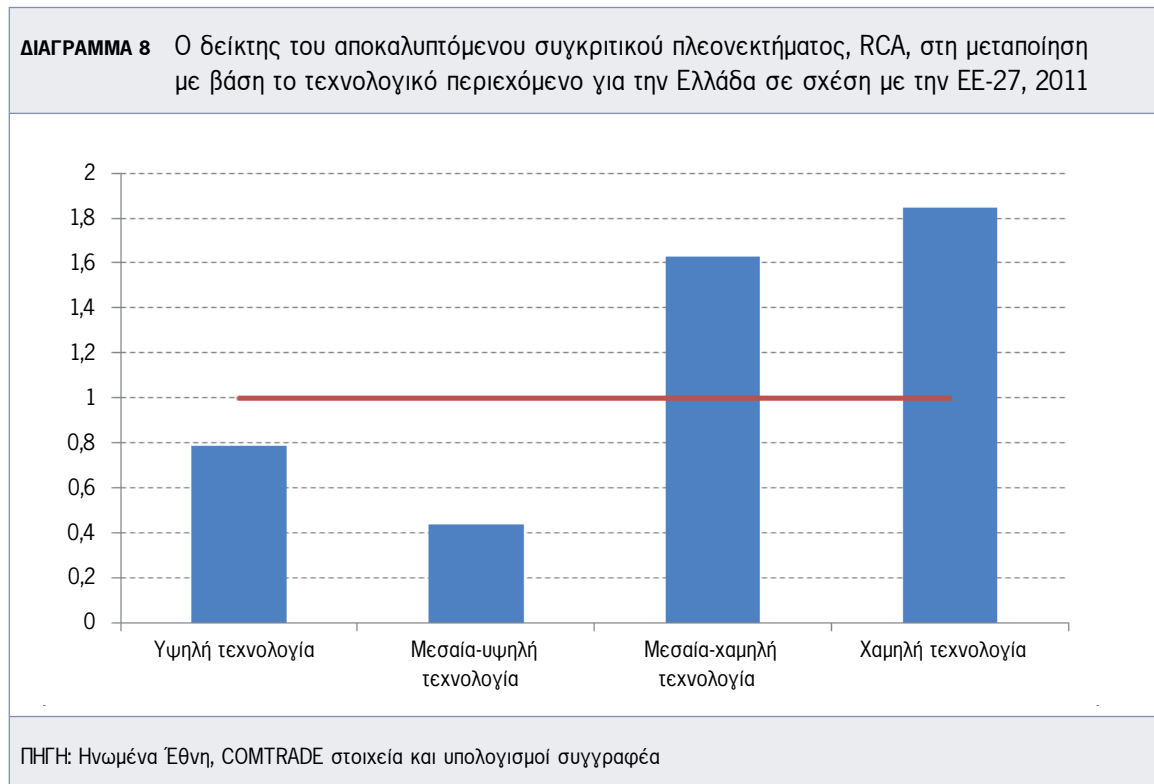
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7 Ο δείκτης του αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος, RCA, στη μεταποίηση για την Ελλάδα σε σχέση με την ΕΕ-27, 2009 και 2011

Στο Διάγραμμα 7 εμφανίζονται οι τιμές του δείκτη για κάθε επί μέρους κλάδο στη μεταποίηση για τα έτη 2009 και 2011.¹⁰ Η Ελλάδα παρουσιάζει συγκριτικό πλεονέκτημα στους πιο παραδοσιακούς κλάδους της μεταποίησης, όπως τρόφιμα, καπνός, κλωστοϋφαντουργία και ένδυση, βασικά μέταλλα, καθώς και επεξεργασίας πετρελαίου όπου τα περισσότερα προϊόντα είναι χαμηλής τεχνολογίας, ενώ ορισμένα ανήκουν στην κατηγορία

¹⁰ Στατιστική ταξινόμηση σε διψήφιο κωδικό - NACE 2η αναθεώρηση.

της μεσαίας-χαμηλής τεχνολογίας. Από την άλλη πλευρά, στα περισσότερα προϊόντα υψηλής και μεσαίας-υψηλής τεχνολογίας, όπως υπολογιστές, ηλεκτρονικές συσκευές και οπτικά προϊόντα, φαρμακευτικά προϊόντα, μέσα μεταφοράς, ηλεκτρικές συσκευές, μηχανές και εξοπλισμός και χημικά προϊόντα, η χώρα παρουσιάζει συγκριτικό μειονέκτημα έναντι της ΕΕ-27. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνονται με τον υπολογισμό του δείκτη RCA με βάση το τεχνολογικό περιεχόμενο των εξαγωγών. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 8 και με βάση τα στοιχεία του 2011, η Ελλάδα εμφανίζεται να έχει συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι της ΕΕ-27 στα προϊόντα μεταποίησης χαμηλού και μεσαίου-χαμηλού τεχνολογικού περιεχομένου. Αντίθετα, έχει συγκριτικό μειονέκτημα στα αντίστοιχα προϊόντα υψηλής και μεσαίας-υψηλής τεχνολογίας.

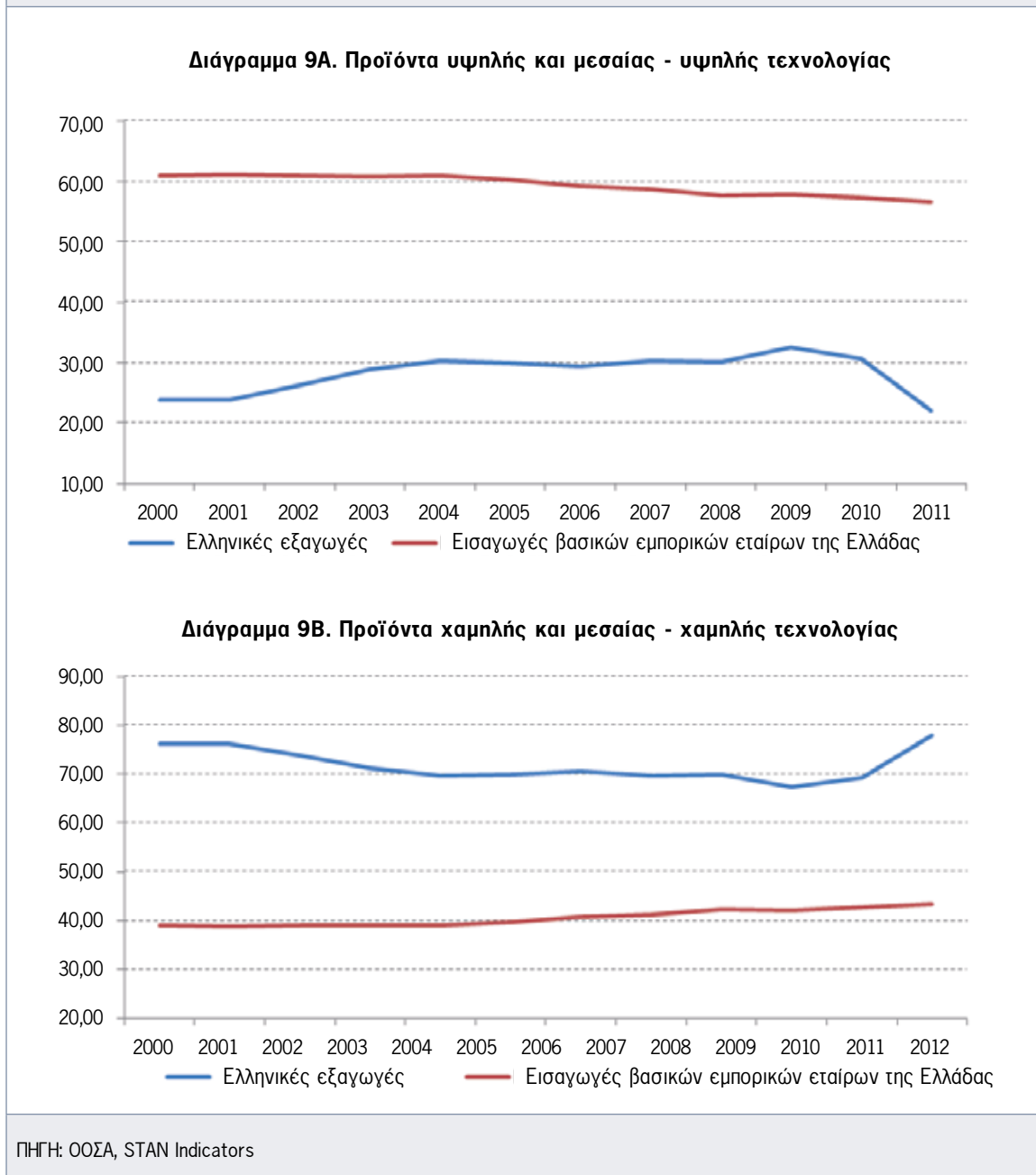

Η μειωμένη ανταγωνιστικότητα της χώρας σε προϊόντα υψηλής τεχνολογίας περιορίζει σε σημαντικό βαθμό τη διεισδυτικότητα των εξαγωγών στις ανεπτυγμένες αγορές, όπως είναι η ευρωπαϊκή. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την κλαδική διάρθρωση των ελληνικών εξαγωγών σε σύγκριση με την αντίστοιχη των ευρωπαϊκών εισαγωγών. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 9, το μεγαλύτερο μέρος των βιομηχανικών εξαγωγών της χώρας επικεντρώνεται κυρίως σε προϊόντα χαμηλής και μεσαίας-χαμηλής τεχνολογίας, σε αντίθεση με τους βασικούς μας εμπορικούς εταίρους των οποίων η ζήτηση για εισαγωγές αφορά κυρίως προϊόντα υψηλής και μεσαίας-υψηλής τεχνολογίας. Επομένως, μια αύξηση της εξωτερικής ζήτησης δεν οδηγεί απαραίτητα σε άνοδο των εξαγωγών. Αυτό εξηγεί σε σημαντικό βαθμό την περιορισμένη ανταπόκριση των εξαγωγών στην αύξηση της εξωτερικής ζήτησης.

Σε θεωρητικό επίπεδο, οι καινούργιες θεωρίες για το διεθνές εμπόριο και την ενδογενή ανάπτυξη αναδεικνύουν κυρίως τη σημασία της τεχνολογικής ανταγωνιστικότητας στη διαμόρφωση υψηλών ρυθμών εμπορικής επέκτασης και οικονομικής ανάπτυξης.¹¹ Συνεπώς, δαπάνες που ενισχύουν την καινοτομία, όπως αυτές για έρευνα και ανάπτυξη (R&D), παρέχουν τη δυνατότητα στις εγχώριες επιχειρήσεις να βελτιώσουν την ποιότητα των προϊόντων τους.

¹¹ Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Krugman (1983, 1989) οι ανεπτυγμένες χώρες αντιμετωπίζουν υψηλότερη εισοδηματική ελαστικότητα για τα προϊόντα που εξάγουν, λόγω της μεγάλης ποικιλίας των προϊόντων που παράγουν. Επιπλέον, οι Grossman και Helpman (1991, 1995) αναδεικνύουν τη σημασία της καινοτομίας στην ανάπτυξη νέων προϊόντων, με την έννοια ότι υπερτερούν ποιοτικά από τα ήδη υπάρχοντα.

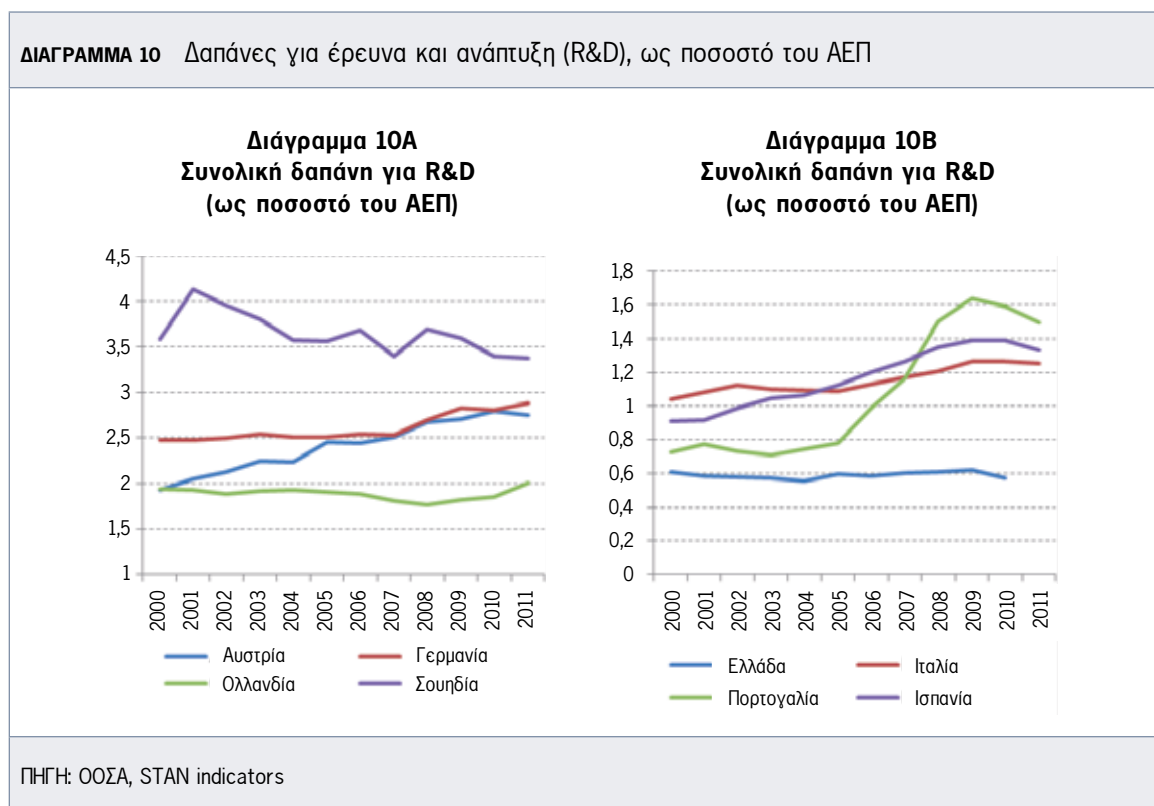
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9 Ελληνικές εξαγωγές και εισαγωγές των εμπορικών εταιρών με βάση το τεχνολογικό περιεχόμενο στη βιομηχανία (ως ποσοστό του συνόλου των βιομηχανικών εξαγωγών και εισαγωγών αντίστοιχα)

Συμπερασματικά, σε αγορές με ατελή ανταγωνισμό, που συνήθως έχει τη μορφή του μονοπωλιακού ανταγωνισμού, είναι πιθανόν μια χώρα να βελτιώσει την εξαγωγική της επίδοση μέσω της καινοτομίας, της βελτίωσης, δηλαδή, της ποιότητας των προϊόντων της. Επιπρόσθετα, η διαδικασία της καινοτομίας συνήθως σημαίνει πιο αποτελεσματική κατασκευή του προϊόντος με αποτέλεσμα τη βελτίωση της παραγωγικότητας. Επομένως, η καινοτομία επιδρά στον όγκο των εξαγωγών και έμμεσα μέσω της επίδρασής της στην τιμή του εξαγόμενου προϊόντος, ενισχύοντας την ανταγωνιστικότητά του ως προς την τιμή. Εμπειρικές μελέτες επαληθεύουν τη θετική επίδραση της καινοτομίας στην εξαγωγική επίδοση. Πιο συγκεκριμένα, αρκετοί ερευνητές αποδεικνύουν ότι οι δαπάνες για R&D παίζουν καθοριστικό ρόλο, καθώς επηρεάζουν την εξωτερική ζήτηση σε προϊόντα

μεσαίας-υψηλής και υψηλής τεχνολογίας.¹² Σε προϊόντα χαμηλής τεχνολογίας, δαπάνες για R&D και η ανάπτυξη νέων πατέντων επηρεάζουν κυρίως την εξωτερική ζήτηση μέσω της μείωσης της τιμής, ενισχύοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή.

Το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των ελληνικών εξαγωγών περιλαμβάνει προϊόντα χαμηλής και μεσαίας-χαμηλής τεχνολογίας είναι, μεταξύ των άλλων, αποτέλεσμα της χαμηλής δαπάνης για R&D. Εδώ, προς χάριν της συγκριτικής ανάλυσης, επανερχόμαστε στις χώρες του Διαγράμματος 1 και συγκρίνουμε τις συνολικές δαπάνες τους για R&D, ως ποσοστό του ΑΕΠ. Αυτό γίνεται στο Διάγραμμα 10. Οι χώρες με μεγαλύτερη εξαγωγική επίδοση (αυτές του ευρωπαϊκού βορρά) είναι εκείνες που διαθέτουν μεγαλύτερο μέρος του ΑΕΠ για έρευνα και ανάπτυξη. Από την άλλη πλευρά, οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου διαθέτουν λιγότερους πόρους για R&D, με την Ελλάδα να κατέχει την αρνητική πρωτιά.

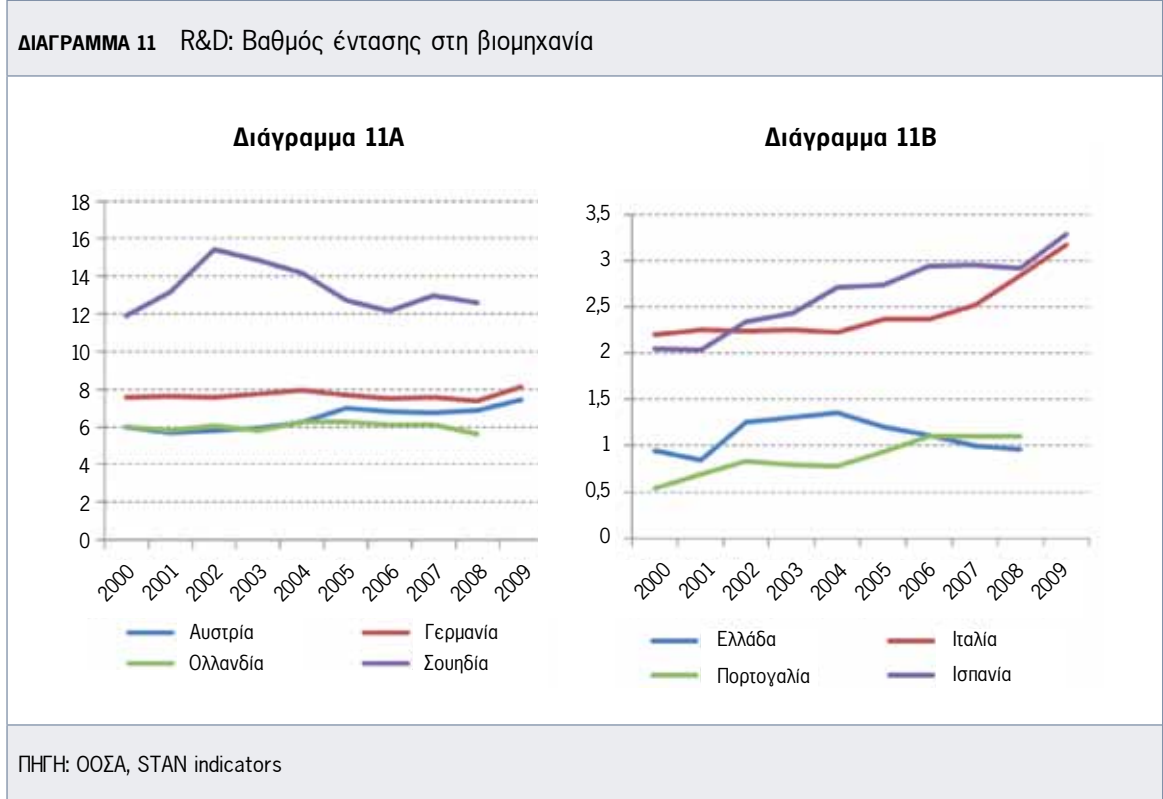

Τα συμπεράσματα αυτά ενισχύονται περισσότερο στην περίπτωση σύγκρισης του βαθμού έντασης της έρευνας και ανάπτυξης R&D, στη βιομηχανία.¹³ Σύμφωνα με το Διάγραμμα 11, ο βαθμός έντασης για R&D είναι αρκετά χαμηλότερος στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου.

Επομένως, το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των ελληνικών εξαγωγών αποτελείται από προϊόντα χαμηλής και μεσαίας-χαμηλής τεχνολογίας, θέτει σαφή περιορισμό στη δυνατότητα διείσδυσής τους στις ανεπτυγμένες αγορές. Άλλωστε αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι, η ανάκαμψη των ελληνικών εξαγωγών μετά το 2009 είχε ως προορισμό κυρίως τις αγορές των αναπτυσσόμενων χωρών και σε πολύ μικρότερο βαθμό τις ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές αγορές, παρά τη σημαντική μείωση του κόστους παραγωγής.

¹² Βλέπε, για παράδειγμα, Jarvis et al. (2002) και Anderton (1999).

¹³ Η δαπάνη για R&D υπολογίζεται ως ποσοστό επί της προστιθέμενης αξίας του κλάδου.

Άλλοι παράγοντες που αποτελούν μέρος της ανταγωνιστικότητας εκτός της τιμής αναφέρονται σε διαρθρωτικές ακαμψίες που καθιστούν το επιχειρηματικό περιβάλλον λιγότερο ευνοϊκό για τη βελτίωση της επιχειρηματικής δράσης, με την έννοια ότι εμποδίζει την τεχνολογική πρόοδο και βλάπτει την ανταγωνιστικότητα γενικότερα. Επομένως, ένας επίσης σημαντικός παράγοντας που διαμορφώνει την ανταγωνιστικότητα εκτός τιμής αφορά το επιχειρηματικό περιβάλλον εντός του οποίου δραστηριοποιείται η επιχείρηση. Προς την κατεύθυνση αυτή διαφορετικοί διεθνείς οργανισμοί έχουν αναπτύξει ένα σημαντικό αριθμό δεικτών, με στόχο τη συγκριτική αποτίμηση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος στο σύνολο σχεδόν των χωρών παγκοσμίως. Η ανάλυση χρησιμοποιεί τους δείκτες της Παγκόσμιας Τράπεζας που αφορούν τη «διευκόλυνση και υποστήριξη της επιχειρηματικότητας» (Ease of Doing Business).¹⁴ Ο γενικός δείκτης, καθώς και επτά σημαντικοί επιμέρους δείκτες που αφορούν την έκθεση του 2014, μαζί με τους αντίστοιχους για το 2013, εμφανίζονται στον Πίνακα 1. Η θέση της Ελλάδας συγκρίνεται με εκείνη άλλων ευρωπαϊκών χωρών και με τους μέσους όρους της ΕΕ-27 και της ζώνης του ευρώ.

Σε ό,τι αφορά τη γενική κατάταξη, η Ελλάδα βρίσκεται στην 72η θέση, σε σύνολο 189 χωρών παγκοσμίως. Η συνολική κατάταξη της Ελλάδας έχει βελτιωθεί σημαντικά σε σχέση με το 2013 (89η θέση) αλλά εξακολουθεί να παραμένει ιδιαίτερα χαμηλή και αυτό σημαίνει ότι, το επιχειρηματικό περιβάλλον της χώρας υστερεί σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης. Αναφορικά με τους επί μέρους δείκτες, εντυπωσιακή ήταν η βελτίωση στον δείκτη «ευκολία ίδρυσης νέων επιχειρήσεων». Η Ελλάδα βρίσκεται πλέον στην 36η θέση από την 147η το προηγούμενο έτος. Αυτό οφείλεται στον σημαντικό περιορισμό των διαδικασιών, τη μεγάλη μείωση του κόστους ίδρυσης της επιχείρησης και στην κατάργηση της υποχρέωσης ελάχιστης καταβολής κεφαλαίου. Σημαντική είναι και η καλύτερευση της σχετικής θέσης της χώρας στην κατηγορία «προστασία επενδυτών», καθώς κατέχει πλέον την 80ή θέση από την 113η τον προηγούμενο χρόνο. Επίσης πρόοδο παρουσίασε στην κατηγορία «διευκόλυνση διεθνούς εμπορίου», (από την 61η θέση το 2013 στην 52η το 2014), λόγω κυρίως της εισαγωγής μηχανισμού ηλεκτρονικής δήλωσης των εξαγωγών, ενώ μικρή βελτίωση σημειώθηκε και στην κατηγορία της

¹⁴ World Bank (2013).

«φορολογικής επιβάρυνσης». Από την άλλη πλευρά, η σχετική θέση της χώρας επιδεινώθηκε σε ό,τι αφορά την ευκολία εκκαθάρισης επιχειρήσεων (από την 63η στην 87η), την «ταχύτητα επίλυσης εμπορικών διαφορών» (από την 91η στην 98η) και την «ευκολία χρηματοδότησης (από την 82η στην 86η). Ειδικά για την τελευταία κατηγορία, η εξασφάλιση επαρκούς ρευστότητας παίζει καθοριστικό ρόλο για τη διασφάλιση της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων στην παρούσα συγκυρία της κρίσης.¹⁵

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Δείκτες διευκόλυνσης και υποστήριξης της επιχειρηματικότητας																
	Γενικός Δείκτης		Ευκολίας ίδρυσης νέων επιχειρήσεων		Ευκολίας χρηματοδότησης		Προστασίας επενδύτων		Φορολογικών επιβαρύνσεων επιχειρήσεων		Διευκόλυνσης διεθνούς εμπορίου		Ταχύτητας επίλυσης εμπορικών διαφορών		Ευκολίας εκκαθάρισης επιχειρήσεων	
	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013
ΣΟΥΗΔΙΑ	14	14	61	55	42	40	34	32	41	38	6	6	25	25	21	20
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	21	19	111	104	28	24	98	95	89	71	14	14	5	5	13	19
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	28	30	14	66	73	52	115	113	28	28	13	13	29	30	5	6
ΑΥΣΤΡΙΑ	30	28	138	133	28	24	98	95	79	79	19	21	6	6	14	12
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	31	29	32	25	109	105	52	51	81	81	25	17	24	24	23	22
ΙΣΠΑΝΙΑ	52	44	142	136	55	52	98	95	67	33	32	35	59	58	22	20
ΙΤΑΛΙΑ	65	67	90	84	109	105	52	51	138	135	56	58	103	140	33	30
ΕΛΛΑΔΑ	72	89	36	147	86	82	80	113	53	56	52	60	98	91	87	63
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ-27	40	40	69	77	57	54	66	66	63	62	36	33	45	47	37	37
ΕΥΡΩΖΩΝΗ	42	37	72,7	75,5	74	71	70	71	56	54	33	34	47	49	32	31

ΠΗΓΗ: Παγκόσμια Τράπεζα, Doing business report, 2014

Επίσης σύμφωνα με την κατάταξη στην παγκόσμια ανταγωνιστικότητα (World Competitiveness Scoreboard) του Institute for Management Development (IMD) για το 2013, η Ελλάδα, ανάμεσα σε 60 οικονομίες, κατέλαβε την 54η θέση το 2013 από την 58η το 2012.¹⁶ Τέλος, με βάση τον δείκτη της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum, που δημοσιεύτηκε τον Σεπτέμβριο του 2013, η Ελλάδα κατέλαβε την 91η θέση, σε σύνολο 148 χωρών, από την 96η που κατείχε το 2012.¹⁷ Εδώ επισημαίνονται οι δυσκολίες χρηματοδότησης των επιχειρήσεων και η αναποτελεσματική γραφειοκρατία ως τα βασικά προβλήματα που διατηρούν την ανταγωνιστικότητα της χώρας σε χαμηλά επίπεδα.

Γενικότερα, από την ανάλυση των τριών αυτών δεικτών γίνεται αντιληπτό ότι το περιβάλλον εντός του οποίου δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα, αν και βελτιώνεται, εξακολουθεί να μην είναι ιδιαίτερα ευνοϊκό. Αυτό αποδεικνύεται από τη χαμηλή κατάταξη της χώρας και στους τρεις δείκτες. Σύμφωνα με τον Πίνακα 1, που αφορά τον πρώτο δείκτη, η Ελλάδα υστερεί όχι μόνο σε σχέση με τις πιο ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης και με το μέσο όρο του συνόλου των χωρών της ΕΕ-27 και της Ευρωζώνης, αλλά και σε σύγκριση με αυτές του ευρωπαϊκού νότου.

¹⁵ Σύμφωνα με μελέτη του Πανελληνίου Συνδέσμου Εξαγωγέων (ΠΣΕ), το 25,2% των επιχειρήσεων εμφάνιζαν έντονα προβλήματα ρευστότητας το 2011 (έναντι 10,6% το 2009). Βλέπε ΠΣΕ (2012).

¹⁶ IMD (2013).

¹⁷ World Economic Forum (2013).

4. Ξένες άμεσες επενδύσεις (ΞΑΕ) και εξαγωγική επίδοση

Είναι γενικότερα αποδεκτό ότι οι εισροές ΞΑΕ παρέχουν σημαντικά οφέλη στις χώρες υποδοχής. Πιο συγκεκριμένα, οι ΞΑΕ αποτελούν το πιο αξιόπιστο μέσο μεταφοράς τεχνολογίας και τεχνογνωσίας από τη μία χώρα στην άλλη συμβάλλοντας στην ποιοτική, κυρίως, αναβάθμιση της παραγωγικής βάσης και τη βελτίωση της παραγωγικότητας στη χώρα υποδοχής. Αυτό αναμφίβολα συντελεί στην πιο αποτελεσματική προώθηση των προϊόντων της στις διεθνείς αγορές. Τα παραπάνω αποτελέσματα εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό, όχι μόνο από το μέγεθος της εισροής, αλλά και από την ποιότητα (μορφή) των ΞΑΕ που μία χώρα μπορεί να προσελκύσει.

Ειδικότερα, η σχέση μεταξύ ΞΑΕ και διεθνούς εμπορίου εξαρτάται από τον τύπο των ΞΑΕ, αν πρόκειται δηλαδή για «κάθετη» ή για «οριζόντια» μορφή ΞΑΕ. Οι ΞΑΕ οριζόντιας μορφής συνήθως έχουν αρνητική επίδραση στο διεθνές εμπόριο, καθώς η ξένη εταιρεία, αντί να εξάγει το προϊόν στην εγχώρια αγορά, μεταφέρει την παραγωγή του εκεί. Οι ΞΑΕ κάθετης μορφής, από την άλλη πλευρά, ευνοούν την αύξηση του διεθνούς εμπορίου και ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα, καθώς οι πολυεθνικές επιλέγουν διαφορετικές τοποθεσίες για τα διαφορετικά στάδια παραγωγής, με στόχο την ελαχιστοποίηση του κόστους μέσω της αξιοποίησης των διαφορών στις αμοιβές των συντελεστών παραγωγής διεθνώς.¹⁸ Γενικότερα, η ύπαρξη ΞΑΕ κάθετης μορφής συνήθως διευρύνει την εισαγωγή ενδιάμεσων αγαθών, αυξάνοντας έτσι το εισαγωγικό περιεχόμενο (import content) των εξαγωγών.

Η θεαματική άνοδος του διεθνούς εμπορίου και των ΞΑΕ την τελευταία δεκαετία σε μεγάλο βαθμό αντανακλούν το γεγονός ότι, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν διευρύνει τα διεθνή δίκτυα παραγωγής ανταλλάσσοντας ενδιάμεσα και τελικά αγαθά σε παγκόσμιο επίπεδο. Το 60% του παγκόσμιου εμπορίου σήμερα αφορά συναλλαγές σε ενδιάμεσα αγαθά. Τα συστήματα αυτά των δικτύων παραγωγής που διαμορφώνουν την αλυσίδα παραγωγής από το πρώτο στάδιο στο τελευταίο και είναι εγκατεστημένα σε διαφορετικές χώρες, είναι γνωστά ως παγκόσμιες αλυσίδες (προστιθέμενης) αξίας (global value chains).¹⁹ Οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας συνήθως οργανώνονται από πολυεθνικές, με τη μετακίνηση των ενδιάμεσων και τελικών αγαθών να γίνεται εντός του δικτύου των θυγατρικών εταιρειών και αυτό βέβαια αντανακλά τον ολόένα και πιο σημαίνοντα ρόλο των πολυεθνικών εταιρειών και την αυξανόμενη επιρροή τους στη διαμόρφωση των παγκόσμιων εμπορικών ροών.

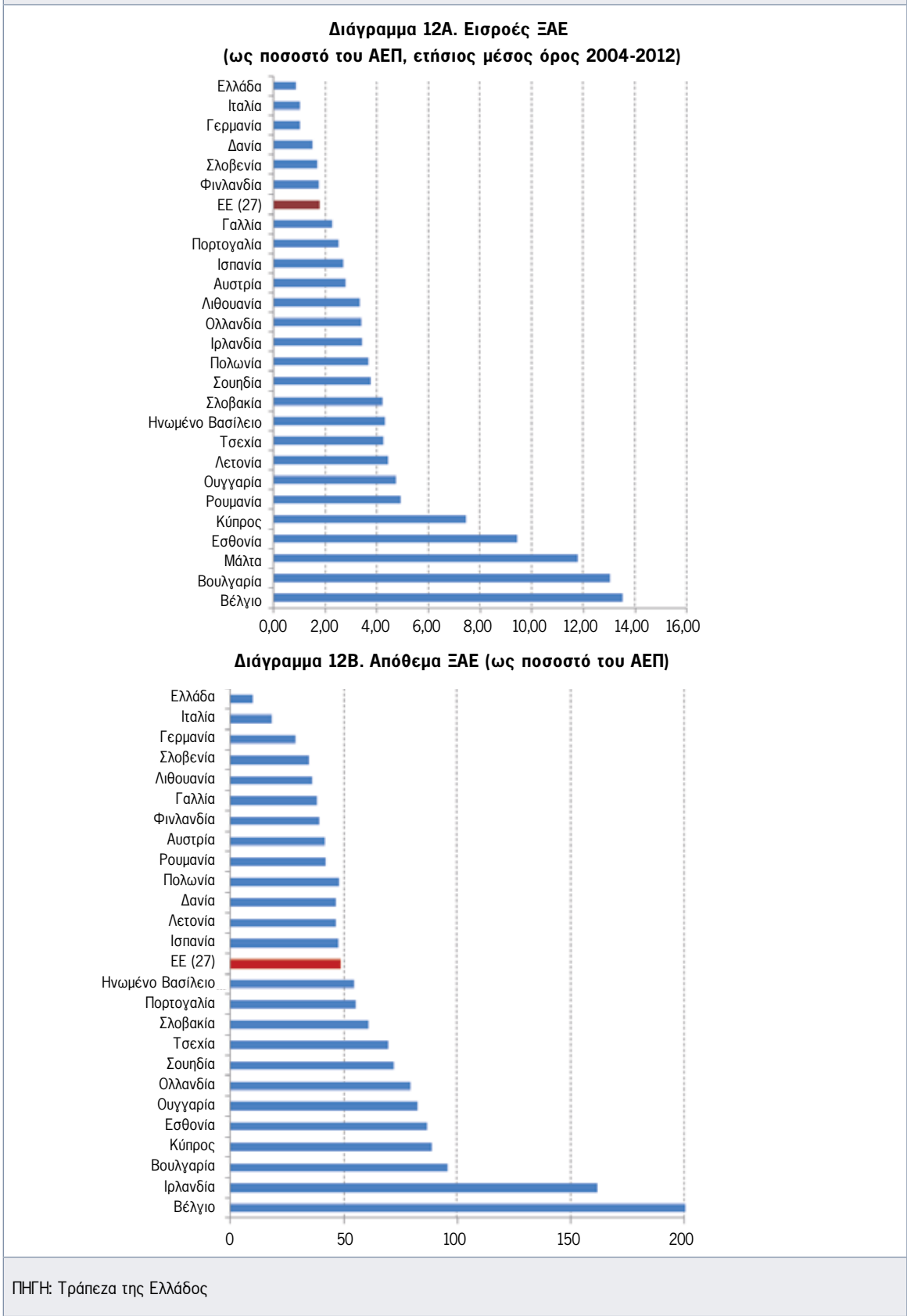
Υπάρχουν πολλά παραδείγματα χωρών στις οποίες οι ΞΑΕ συνέβαλλαν σε σημαντικό βαθμό στην επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης μέσω της ενίσχυσης της εξαγωγικής επίδοσης. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η Κίνα, όπου η σημαντική οικονομική ανάπτυξη των τελευταίων ετών είναι κυρίως το αποτέλεσμα της αύξησης των εξαγωγών, η οποία σε μεγάλο βαθμό αντανακλά τη μεγάλη άνοδο των εισροών για ΞΑΕ. Επίσης, σε πολλές αναδυόμενες ευρωπαϊκές οικονομίες η σημαντική εισροή ΞΑΕ κάθετης μορφής ενέταξε την εγχώρια βιομηχανία σε παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, με αποτέλεσμα η εξαγωγική τους επίδοση να ενισχυθεί σημαντικά. Στον αντίποδα, η ελληνική εμπειρία αποδεικνύει ότι η χαμηλή προσέλκυση ΞΑΕ περιορίζει σημαντικά τις δυνατότητες της εξαγωγικής επίδοσης.

Η χαμηλή προσέλκυση ΞΑΕ από την Ελλάδα αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 12. Το Διάγραμμα 12Α καταγράφει τον μέσο όρο των εισροών για ΞΑΕ, ως ποσοστό του ΑΕΠ, την περίοδο 2004-2012. Η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση με μέσο ποσοστό λιγότερο του 1% του ΑΕΠ. Η ίδια εικόνα και για το απόθεμα των ΞΑΕ. Ειδικότερα, σύμφωνα με το Διάγραμμα 12Β, το συνολικό απόθεμα ΞΑΕ στην Ελλάδα στο τέλος του 2012 ήταν στο 10,8% του ΑΕΠ, το χαμηλότερο ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ-27.

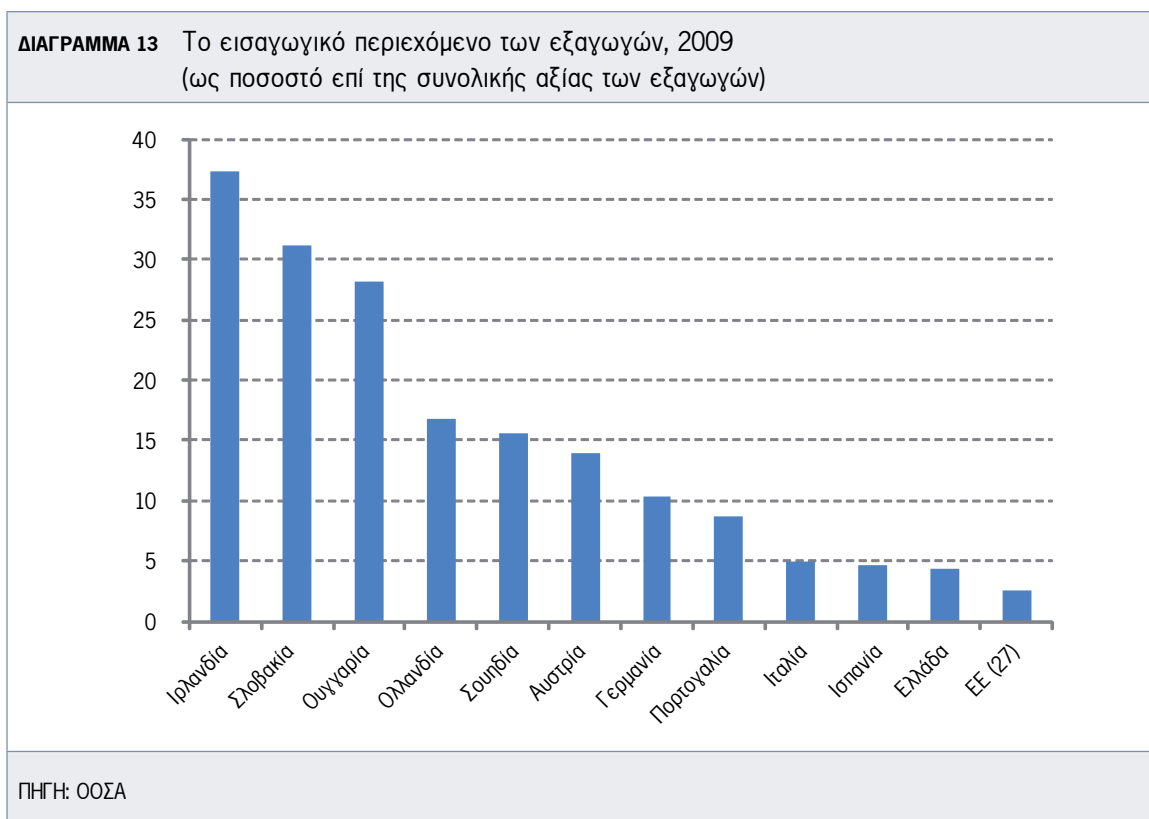
¹⁸ Βλέπε, European Central Bank (2005).

¹⁹ Βλέπε, World Investment Report (2013) και Feenstra and Hanson (1996).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12 Η προσέλκυση ΞΑΕ από την ελληνική οικονομία

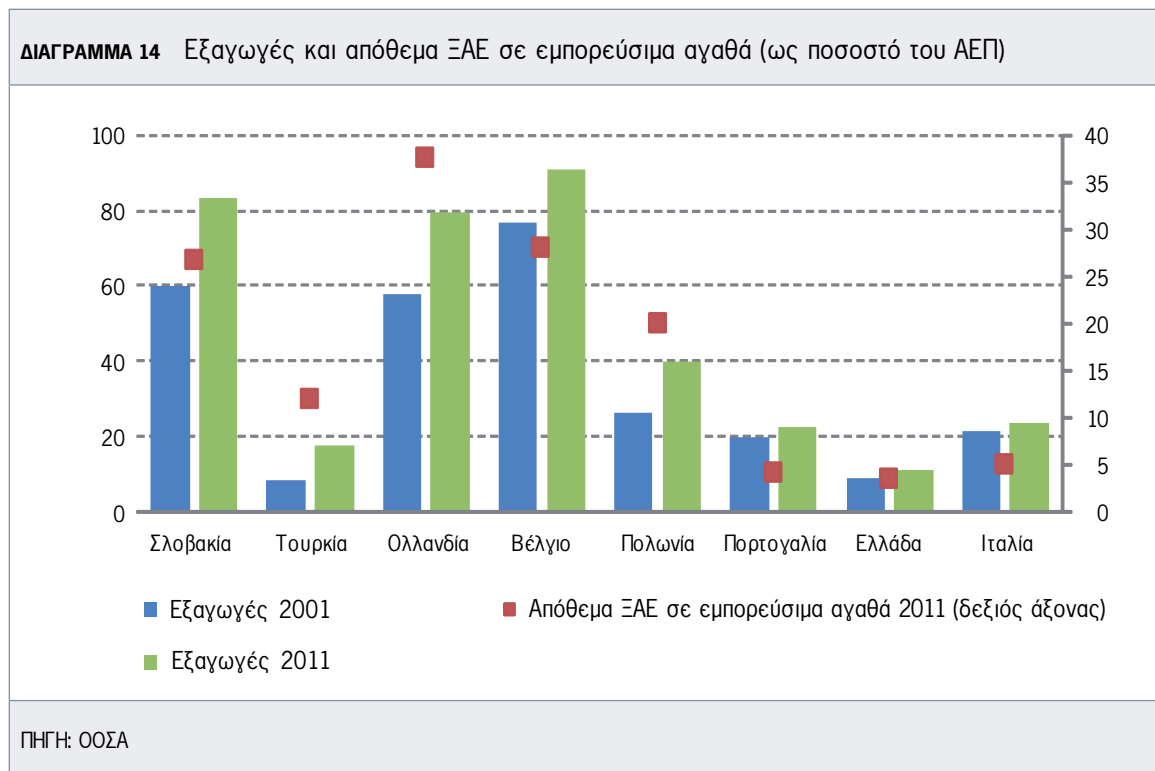

Η αναποτελεσματικότητα προσέλκυσης ΞΑΕ από την Ελλάδα φαίνεται και από τη χαμηλή συμμετοχή της χώρας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. Οι σχετικά ανοικτές οικονομίες με υψηλά επίπεδα ΞΑΕ είναι εκείνες των οποίων οι εξαγωγές (αλλά και η εγχώρια κατανάλωση) έχουν υψηλή εισαγόμενη προστιθέμενη αξία. Αυτό ισχύει κυρίως στις πιο μικρές οικονομίες, καθώς οι μεγάλες διαθέτουν οι ίδιες σημαντικές ποσότητες πρώτων υλών. Το Διάγραμμα 13 δείχνει το εισαγωγικό περιεχόμενο των εξαγωγών σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες. Οι χώρες με μεγαλύτερο βαθμό ολοκλήρωσης και το μεγαλύτερο Απόθεμα ΞΑΕ (βλέπε το Διάγραμμα 12B) είναι αυτές που κατά κύριο λόγο συμμετέχουν στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας και έχουν το υψηλότερο ποσοστό εισαγωγικού περιεχομένου στην αξία των εξαγωγών. Η Ελλάδα κατέχει την τελευταία θέση και αυτό είναι ενδεικτικό των χαμηλών εισροών για ΞΑΕ, κυρίως κάθετης μορφής.

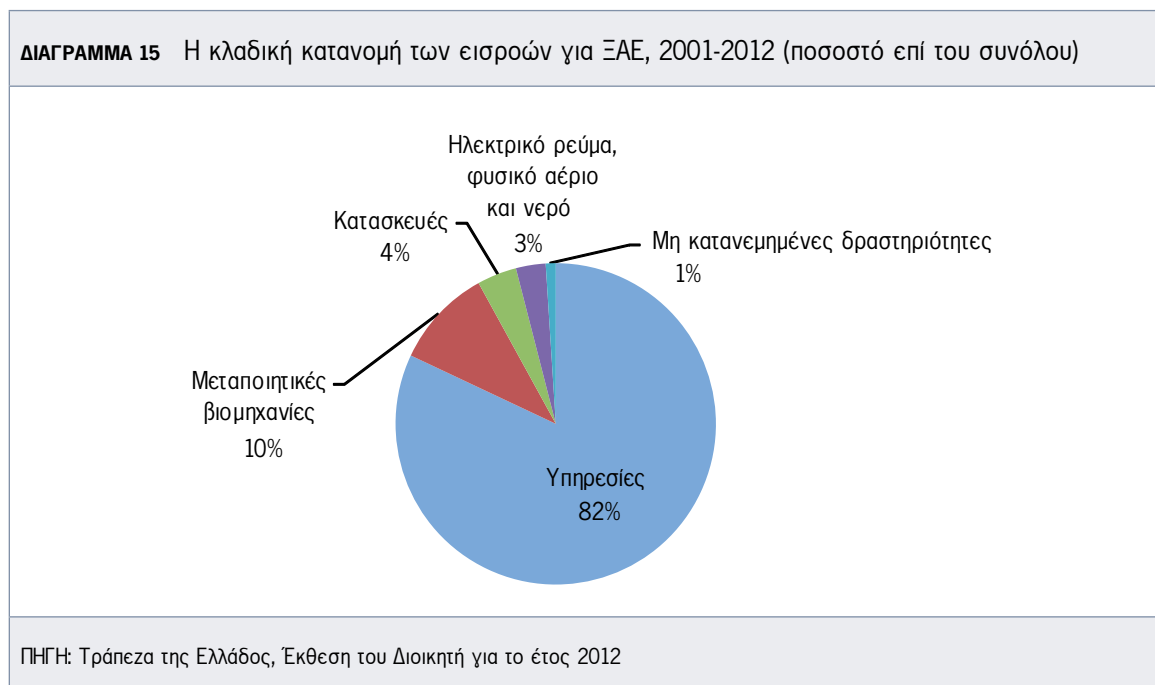

Η αποτελεσματικότητα, λοιπόν, των ΞΑΕ στην ενίσχυση των εξαγωγών εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την κλαδική κατανομή τους. Άλλωστε, τα παγκόσμια δίκτυα αξιών αφορούν κατά κύριο λόγο τη μεταποίηση και μάλιστα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας (καθώς και τις συνακόλουθες υπηρεσίες). Από την άλλη πλευρά, χώρες που δραστηριοποιούνται σε υπηρεσίες αλλά και σε κλάδους που βρίσκονται χαμηλά στην αλυσίδα της δραστηριότητας, όπως η γεωργία για παράδειγμα, συνήθως έχουν υψηλό ποσοστό εγχώριας προστιθέμενης αξίας στις εξαγωγές. Επομένως, έχει ιδιαίτερη σημασία αν οι εισροές κατευθύνονται προς τη βιομηχανία και τα εμπορεύσιμα αγαθά γενικότερα. Οι ΞΑΕ στα εμπορεύσιμα αγαθά συμβάλλουν στην αύξηση των εξαγωγών διαχρονικά, ενώ το αντίστοιχο δεν ισχύει στην περίπτωση που κατευθύνονται στα μη εμπορεύσιμα αγαθά. Μάλιστα, οι ΞΑΕ στα μη εμπορεύσιμα συνήθως διογκώνουν την εγχώρια ζήτηση και αυξάνουν τις εισαγωγές.

Στο Διάγραμμα 14 εμφανίζονται οι εξαγωγές διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών το 2001 και το 2011 και το απόθεμα των ΞΑΕ σε εμπορεύσιμα αγαθά το 2011, εκφρασμένα όλα ως ποσοστό του ΑΕΠ. Οι χώρες που διαθέτουν το μεγαλύτερο απόθεμα ΞΑΕ σε εμπορεύσιμα αγαθά το 2011 είναι εκείνες που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη αύξηση στις εξαγωγές τη δεκαετία 2001-2011, παρά το γεγονός ότι σε ορισμένες το αρχικό μέγεθος των εξαγωγών ήταν ήδη υψηλό. Η Ελλάδα βρίσκεται στη δυσμενέστερη θέση με τη μικρότερη αύξηση στο αρχικά χαμηλό επίπεδο των εξαγωγών το 2001 και αυτό συνάδει με το ιδιαίτερα μικρό απόθεμα ΞΑΕ στα εμπορεύσιμα αγαθά.

Τέλος, το Διάγραμμα 15 εμφανίζει σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια την κλαδική κατανομή του συνόλου των εισροών για ΞΑΕ στην Ελλάδα την περίοδο 2001-2012. Το μεγαλύτερο μέρος των ΞΑΕ κατευθύνθηκε προς τις υπηρεσίες, ενώ τα εμπορεύσιμα αγαθά και κυρίως η μεταποίηση απορρόφησαν ένα μικρό μέρος του συνόλου.

Η ανάλυση στην ενότητα αυτή καταδεικνύει αφενός τη χαμηλή προσέλκυση ΞΑΕ από την ελληνική οικονομία και αφετέρου την κατανομή τους σε κλάδους που έχουν μικρή συμμετοχή στον εξαγωγικό τομέα της

οικονομίας. Επομένως, η σχετική αναποτελεσματικότητα της χώρας στην προσέλκυση ΞΑΕ σε κλάδους με δυναμική εξαγωγική προοπτική, αποτελεί έναν επιπλέον παράγοντα της ανταγωνιστικότητας εκτός τιμής, που εξηγεί σε σημαντικό βαθμό τη διαχρονική καθήλωση των ελληνικών εξαγωγών σε χαμηλά επίπεδα.

5. Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής

Ο στόχος της χώρας για επίτευξη υψηλών ρυθμών διατηρήσιμης ανάπτυξης δεν θα καταστεί εφικτός αν δεν υπάρξει εντυπωσιακή ενίσχυση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας. Η ανάλυση κατέδειξε ότι, παρά τη σημασία της ανταγωνιστικότητας ως προς την τιμή, η χαμηλή εξαγωγική επίδοση της χώρας κυρίως προς τις ανεπτυγμένες αγορές συνδέεται κατά κύριο λόγο με διαρθρωτικά προβλήματα και ιδιαίτερα με την ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων. Η πρόσφατη ανάκαμψη των ελληνικών εξαγωγών μπορεί σε σημαντικό βαθμό να οφείλεται στη μεγάλη διόρθωση στο κόστος παραγωγής, λόγω της σημαντικής μείωσης της αμοιβής της εργασίας, αλλά αφορά πρωτίστως εξαγωγές προς τις αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες αγορές.

Η μεταφορά πόρων στους εμπορεύσιμους κλάδους σε συνδυασμό με την αναβάθμιση του τεχνολογικού περιεχομένου των παραγόμενων προϊόντων, αποτελούν βασική προϋπόθεση για την ουσιαστική βελτίωση της εξαγωγικής επίδοσης.²⁰ Η περαιτέρω ενίσχυση των εξαγωγών, για να έχει μόνιμο χαρακτήρα, θα πρέπει να στοχεύσει σε μεγαλύτερη διεισδυτικότητα προς τις ανεπτυγμένες αγορές και αυτό θα καταστεί εφικτό κυρίως μέσω της ενίσχυσης των παραγόντων που διαμορφώνουν την ανταγωνιστικότητα εκτός τιμής. Σε γενικές γραμμές αυτό, μεταξύ άλλων, προϋποθέτει:

- (α) Τον εντοπισμό και ενίσχυση των κλάδων στη μεταποίηση, κυρίως όπου η χώρα θα μπορούσε να διαμορφώσει συγκριτικό πλεονέκτημα. Αυτό δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ανάδειξη νέων κλάδων. Επιχειρηματικές δραστηριότητες στις οποίες η χώρα υπερτερεί, η περαιτέρω ενδυνάμωση του συγκριτικού πλεονεκτήματος μέσω της εισαγωγής πιο προηγμένης τεχνολογίας, μπορεί να συμβάλουν σε σημαντικό βαθμό στην άνοδο των εξαγωγών. Ακόμη και στην περίπτωση προϊόντων χαμηλότερης τεχνολογίας, η ανταγωνιστικότητα της χώρας μπορεί να ενισχυθεί περαιτέρω με τη βελτίωση της ποιότητας μέσω της καινοτομίας. Άλλωστε, πολιτικές που στηρίζουν διαρθρωτικές αλλαγές δεν μπορούν να αγνοούν την υπάρχουσα παραγωγική δομή και την υφιστάμενη γνώση.
- (β) Ενίσχυση της προσπάθειας και υιοθέτηση μέτρων για την προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύσεων. Είναι ιδιαίτερα κρίσιμο, η προσέλκυση ξένων επενδυτών να αφορά κλάδους που θα ενισχύσουν την εξωστρέφεια της χώρας κυρίως μέσω της ανάδειξης επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας. Η ποιοτική αναβάθμιση της παραγωγικής βάσης της χώρας δεν θα καταστεί δυνατή αν δεν προηγηθεί η ανάκαμψη των εισροών ΞΑΕ, όχι μόνο σε ό,τι αφορά το μέγεθος, αλλά κυρίως τη μορφή τους. Το γεγονός ότι η χώρα σε αρκετούς κλάδους υψηλής τεχνολογίας διαθέτει το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό που απαιτείται, καθιστά σχεδόν επιβεβλημένη την παράλληλη προσέλκυση ξένων επιχειρήσεων.²¹ Διαφορετικά, ο κίνδυνος απώλειας ανθρώπινου κεφαλαίου, μέσω της αύξησης των μεταναστευτικών ροών καταρτισμένου εργατικού δυναμικού προς τις ανεπτυγμένες χώρες, θα παραμένει υψηλός υπονομεύοντας σε μεγάλο βαθμό τη μακροχρόνια προοπτική ανάπτυξης της οικονομίας.
- (γ) Βελτίωση του περιβάλλοντος και ισχυροποίηση του θεσμικού πλαισίου εντός του οποίου δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις. Η χώρα θα πρέπει να αποκτήσει σταθερό φορολογικό πλαίσιο, να περιορίσει τη γραφειοκρατία και γενικότερα να εκσυγχρονίσει ακόμη περισσότερο το επιχειρηματικό περιβάλλον. Αυτό

²⁰ Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη της Endeavor, Greece, (2012), το 90% των νέων επιχειρήσεων στην Ελλάδα το 2012 αφορούσε μη εμπορεύσιμους κλάδους. Μόνο το 10% αφορούσε επιχειρήσεις σε εμπορεύσιμους κλάδους υψηλής προστιθέμενης αξίας. Το ποσοστό αυτό μπορεί να είναι χαμηλό και να πρέπει να αυξηθεί σημαντικά, αλλά είναι κατά 40% μεγαλύτερο από το αντίστοιχο την περίοδο πριν την κρίση.

²¹ Στην έκθεση του World Economic Forum το 2012 επισημαίνεται ότι, το καταρτισμένο εργατικό δυναμικό αποτελεί παράγοντα δύναμης για την ελληνική οικονομία.

θα έχει καθοριστική επίδραση και στην προσέλκυση ξένων επενδυτών. Τέλος, το θέμα της επαρκούς χρηματοδότησης της επιχειρηματικής δράσης είναι ιδιαίτερα κρίσιμο κυρίως στη τρέχουσα συγκυρία της έλλειψης επαρκούς ρευστότητας.

Σε πιο μακροχρόνια βάση, απαιτείται βελτίωση και περαιτέρω εκσυγχρονισμός της παραγωγικής δομής της χώρας μέσω της προώθησης των απαραίτητων πολιτικών ενίσχυσης των διαρθρωτικών αλλαγών. Οι διαρθρωτικές αλλαγές εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την πρόοδο των μεταβολών σε πολιτικές και θεσμούς που ευνοούν την πιο αποτελεσματική κατανομή των παραγωγικών πόρων στην οικονομία. Ειδικά οι πολιτικές αυτές θα πρέπει να συνίστανται από ένα ευρύ φάσμα μεταρρυθμίσεων που να στοχεύουν στην προώθηση αλλαγών σε διαφορετικούς τομείς, όπως η εκπαίδευση, η έρευνα και να επιδιώκουν την υιοθέτηση μέτρων ενίσχυσης της τεχνολογίας και της καινοτομίας αλλά και γενικότερα βελτίωσης της ποιότητας της εταιρικής διακυβέρνησης.

Τέλος, όπως ήδη αναφέρθηκε, η αναβάθμιση της παραγωγικής βάσης δεν επιτυγχάνεται μόνο μέσω της στρόφης στην παραγωγή προϊόντων υψηλής τεχνολογίας. Η ενίσχυση του μεριδίου των προϊόντων εντάσεως ανθρώπινου κεφαλαίου σε όλους τους εμπορεύσιμους κλάδους, συμπεριλαμβανομένων και αυτών της μεσαίας-χαμηλής τεχνολογίας, μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα επωφελής για την οικονομία. Άλλωστε τα προϊόντα αυτά είναι περισσότερο εντάσεως εργασίας και επομένως μπορούν να συμβάλουν στη μείωση της ανεργίας. Επομένως, προτεραιότητα πολιτικής πρέπει να είναι η τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής σε όλους τους εμπορεύσιμους κλάδους που έχουν τη δυνατότητα να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα της χώρας.

Βιβλιογραφία - Πηγές

- Πανελλήνιος Σύνδεσμος Εξαγωγέων, (2012), «ΠΣΕ: Σε παγίδα ρευστότητας οι ελληνικές εξαγωγικές επιχειρήσεις», Δελτίο Τύπου, 16 Οκτωβρίου.
- Πανελλήνιος Σύνδεσμος Εξαγωγέων, (2013), «ΠΣΕ: Οι 5 κορυφαίες χώρες-προορισμοί για τα ελληνικά προϊόντα», Δελτίο Τύπου, 15 Ιουλίου.
- Τράπεζα της Ελλάδος, (2013), *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2012*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, Φεβρουάριος.
- Anderton, R., (1999), "Innovation, product quality, variety, and trade performance: an empirical analysis of Germany and the UK", *Oxford Economic Papers*, Vol. 51, pp. 152-167.
- Athanasoglou, P. και J. Bardaka, (2010), "New trade theory, non-price competitiveness and export performance," *Journal of Economic Modelling*, 27, pp. 217-28.
- Balassa, B., (1965), "Trade liberalization and revealed comparative advantage", *The Manchester School of Economics and Social Studies*, No. 33, pp. 92-123.
- Endeavor, Greece, (2013), *Entrepreneurship and Investment Opportunities in Greece today*, Report, Athens, October.
- European Central Bank, (2005), "Competitiveness and Export Performance of the Euro Area", *ECB Occasional Paper Series*, No. 30, June.
- Feenstra, Robert and Gordon H. Hanson, (1996), "Foreign Investment, outsourcing and Relative Wages," in R. C. Feenstra, G. M. Grossman and D. A. Irwin, eds, *The Political Economy of Trade Policy: Papers in Honor of Jagdish Bhagwati*, MIT Press, 89-127.
- Grossman, G. and E. Helpman, (1991), *Innovation and growth in the global economy*, MIT Press, Cambridge, MA.
- Grossman, G. and E. Helpman, (1995), "Technology and trade", chapter 25 in *Handbook of International Economics*, Vol. 3, edited by G. Grossman and K. Rogoff, Elsevier, Amsterdam.
- Institute for Management Development, (2013), *IMD World Competitiveness Yearbook 2013*, IMD, Lausanne, Switzerland, June.
- International Monetary Fund, (2013), "Rebalancing the Euro Area: Where do we stand and where to go?", Euro Area Policies: Selected Issues, *IMF Country Report*, No 13/232, July.
- Jarvis, V., Wessels H. and M. O'Mahony, (2002), "Product quality, productivity and competitiveness: a study of the British and German ceramic tableware industries", *National Institute of Economic and Social Research Occasional Paper*, No 55.
- Krugman, P., (1983), "New theories of trade among industrial countries", *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Vol. 73, pp. 343-347.
- Krugman, P., (1989), "Differences in income elasticities and trends in real exchange rates", *European Economic Review*, Vol. 33, pp. 1031-1054.
- Papazoglou, Christos, (2007), "Greece's Potential Trade Flows: A Gravity Model Approach", *International Advances in Economic Research*, Vol. 13(4), pp. 403-414.
- Przemyslaw, Kowalski and Novella Bottini, (2011), Comparative advantage and export specialisation mobility, Chapter 3 στο *Globalisation, Comparative Advantage and the Changing Dynamics of Trade*, ΟΟΣΑ.
- Yanikkaya, Halit, (2003), "Trade openness and economic growth: a cross-country empirical investigation," *Journal of Development Economics*, 72, pp. 57-89.
- World Bank, (2013), *Doing business 2014*, World Bank, Washington D.C.
- World Economic Forum, (2013), *The Global Competitiveness Report 2013-2014*, World Economic Forum, Geneva, September.
- World Economic Forum, (2012), *The Global Competitiveness Report 2012-2013*, World Economic Forum, Geneva, September.
- World Investment Report, (2013), *Global Value Chains: Investment and Trade for Development*, United Nations Conference on Trade and Development, United Nations, New York and Geneva.